

Hristiyan (Mudejar) Kubbelerinde İslami Gökyüzü Formları (Geometrik Süslemede Farklı Yıldız Şekillerinin Bileşimi)

Islamic Sky Forms in Christian (Mudejar) Domes (Composition of Different Star Shapes in Geometric Ornament)

Alper ALTIN*

Özet

Kültürel etkileşim, farklı kültürlere mensup toplumların bilgilerini, deneyimlerini ve fikirlerini paylaştığı, karşılıklı tesir ile toplumların yaşamlarını zenginleştirdiği bir olgudur. Değişik toplumlar arasında inançlardan düşüncelere, hayat tarzından geleneklere, mimariden sanata çeşitli alanlarda etkileşim söz konusudur. Toplumlar arasında ekseriyetle daha fazla güce ve nüfuza sahip olan baskın kültürlerin diğer zayıf kültürler üzerindeki tesiri yoğunlukta olsa da etkileşim karşılıklı gerçekleşmiştir. İslam kültürü ortaya çıkışından itibaren hakimiyet sahasını hızla genişletmiş, tanıştığı yeni kültürlerin tesirleri altında kalmış, hakimiyet alanı büyüdükçe çeşitli coğrafyalarda kendine özgü ilerleyiş gerçekleştirmiştir. Teşekkülünü sağlarken etkilendiği tüm kültürleri özümseyerek İslami bir karakter ortaya koymuş ve yeni kültür-sanat meydana getirmiştir. Akabinde diğer toplumlarla doğal etkileşim içerisinde olan İslam kültürü diğer kültürlere de sirayet etmiştir. Farklı sahalarda gerçekleşen bu tesirlerden biri de geometrik bezemelerde karşımıza çıkmaktadır. İslam sanatçıları basit örgülerden oluşan geometrik bezemeyi oldukça kapsamlı örgülere dönüştürmüş, farklı tasarımlarla birlikte geometriyi başlı başına bir sanat dalı haline getirmişlerdir. Bilhassa çok kollu yıldız kompozisyonlarından meydana gelen tasarımlar İslam eserlerinde oldukça ilgi çekmiştir. Etkileşimle birlikte İslam mimarisinin karakteristik süslemesi olan geometrik kompozisyonlar Hristiyan yapılarında çeşitli yüzeylerin bezenmesinde kullanılmıştır. Çalışmamızda bu etkinin görülebildiği önemli coğrafyalardan olan Endülüs bölgesinde yer alan Hristiyan yapılarındaki farklı kol sayısına sahip yıldızların kombine edildiği geometrik süslemeli kubbeler incelenmiştir. Kilise, manastır ve saray gibi çeşitli yapılarda karşılaşılan kubbelerin yüzeyleri İslam kubbelerine öykünülerek geometrik yıldız formları ile tezyin edilmiştir. Tüm örnekler ortaya konularak geometrik süsleme özelinde İslam sanatının Batı kültürü üzerindeki etkisine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İslam Mimarisi, İslam Sanatı, Geometrik Süsleme, Kubbe, Çok Kollu Yıldız*

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE, alperaltin@nevsehir.edu.tr, alperaltin38@gmail.com orcid.org/0000-0002-9295-3428

Abstract

Cultural interaction is a phenomenon in which societies from different cultures share their knowledge, experiences and ideas, and enrich the lives of societies through mutual influence. There has been interaction between different societies in various fields, from beliefs to thoughts, from lifestyle to traditions, from architecture to art. Although dominant cultures, which generally have more power and influence among societies, have an intense impact on weaker cultures, the interaction has been reciprocal. After its emergence, Islamic culture rapidly expanded its area of dominance, remained under the influence of the new cultures it met, and made its own progress in various geographies as its area of dominance grew. By assimilating all the cultures it was influenced by during its formation, it revealed an Islamic character and created a new culture and art. Subsequently, Islamic culture, which was in natural interaction with other societies, influenced to other cultures. One of these influences occurring in different fields is seen in geometric decorations. Islamic artists transformed geometric decoration consisting of simple weaves into very comprehensive weaves, and turned geometry into a branch of art in itself, along with different designs. In particular, designs consisting of multi-pointed star compositions have attracted much attention in Islamic works. With interaction, geometric compositions, which are the characteristic decoration of Islamic architecture, were also used to decorate various surfaces in Christian buildings. In our study, domes with geometric decorations in which stars with different numbers of points were combined in Christian buildings in the Andalusia region, one of the important geographies where this effect can be seen, were examined. The surfaces of the domes encountered in various structures such as churches, monasteries and palaces are decorated with geometric star forms in imitation of Islamic domes. All examples are presented and the influence of Islamic art on Western culture, for geometric ornament special, is mentioned.

Keywords: *Islamic Art Influences on Christian Dome Decorations: Multi-pointed Star Forms*

GİRİŞ

İslam dini 7. yüzyılda ortaya çıkması ile birlikte kısa sürede geniş kitlelere ulaşan bir din olmuştur. Hızla sınırlarını büyüten İslam devletinin bir ucu Asya'nın içlerine doğru ilerlemişken diğer ucu kıtayı aşmış Afrika kıtasında yayılım göstermiştir. 8. yüzyıla gelindiğinde Emeviler gözünü Avrupa kıtasının güneyine çevirmiştir. İspanya'daki karışıklığı fırsat bilen Emeviler 711 yılında Tarık bin Ziyad komutasında İber yarımadasına geçmişlerdir. Vizigotlarla yapılan savaşta kralın öldürülmesi ile birlikte yarımada'nın kapıları sonuna kadar Müslümanlara açılmıştır. Tarihte İber yarımadasının İslamla tanışması 8. yüzyılda gerçekleşmiştir. Başta valilerle yönetilen bölge sonrasında sırasıyla Endülüs Emevileri, Mülûkü't-Tavâif, Murabıt ve Muvahhid dönemlerini yaşamıştır. Yarımada'da son kalan hanedanlık Nasriler olmuştur. 1492 yılında Gırnata şehrinin sulh yoluyla verilmesiyle İber yarımadasının hakimiyeti bütünüyle Hristiyanların eline geçmiştir (Ziya Paşa 2012). Müslüman devletler hükmettiği coğrafyaların yerel geleneklerini, kadim mimarisini ve sanatını İslam imbiğinden geçirmiş ve kendi kimliklerini yansıtmışlardır. Yaklaşık 8 yüzyıl egemenliği altında tuttuğu coğrafyayı bilim kültür, sanat alanlarında beslemiş ve ihya etmiştir. İber yarımadasında kendisinden sonra hükmeden Hristiyan devletlere zengin ve çeşitli kültür mirası bırakmıştır.

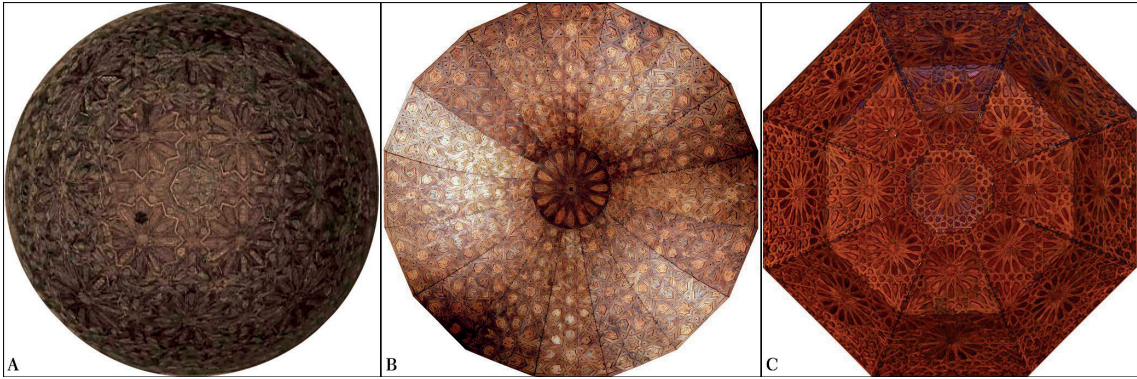
İslam mimarisinde geometrik süsleme mimariden el sanatlarına her alanda kullanılmıştır. Geometrik süslemeler ekseriyetle düz yüzeylerde uygulanmasına karşın kavisli yüzeylerde de karşılaşılmaktadır. Sütunlar, kemerler, örtü geçiş elemanları ve örtü birimleri gibi çeşitli kavisli yüzeyler geometrik süsleme ile tezyin edilmiştir. Mekanın üzerini kapatan ve dış etkenlerden koruyan tonoz veya kubbe gibi örtü birimleri kavisli yapıları ile ön plana çıkmaktadır. Örtü birimlerinden süslemesine en önem verilen kuşkusuz kubbeler olmuştur. Kubbeler çeşitli malzeme, teknik ve süsleme programı dahilinde bezenmiştir. Kubbelerin bezenmesinde geometrik, bitkisel ve yazı üslubu bazen yalın bazen de birlikte kullanılmıştır. Bunların dışında kubbeye üçüncü boyut katılarak mukarnaslı süslemelerin yapıldığı örnekler de vardır. Bütün süsleme çeşitlerinde oran, orantı, denge, simetri, merkezilik, sonsuzluk, soyutluk, ritim ve tekrar gibi temel ilkeler dikkate alınmış olsa da daha çok geometrik süsleme örneklerinde bu ilkelere kesin bir şekilde uyulmuştur (Altın 2020: 257). Bu süsleme programlarından biri de geometrik kurgu olmuştur. Kubbelerde yalın geometrik motiflerden gelişkin kompozisyonlara oldukça çeşitli formlar denenmiştir (Altın 2021: 29-80). Kubbelerin iç yüzeylerinin süslenmesine özen gösterildiği kadar dış yüzeylerinin de süslendiği örnekler bulunmaktadır.

İslam mimarisinde özgün tasarıma sahip kubbe süsleme formlarından en dikkat çekenini şüphesiz yıldızlarla bezenmiş olanlardır. Bu formdaki kubbelerde farklı kol sayısına sahip yıldızları bir araya getirerek gece beliren gökyüzü görüntüsünü mekana taşımak amaçlanmıştır. Sonsuzluk, gelecek, huzur, inanç ve özgürlük gibi çeşitli anlamlara sahip olan gökyüzü imgesi sembolik olarak kubbelere yansıtılmıştır. İslam inancında gece gökyüzünü süsleyen yıldızlar ve gezegenler Allah'ın sonsuz kudretini ve yaratma vasfını göstermektedir. Bu kapsamda kubbe yüzeyinde yıldızların geometrik nizam içerisinde verilmesi Allah'ın evreni denge ve düzen içinde tutması ile ilişkilendirilmektedir. İslam mimarisinde gökyüzü formlu kubbeye en erken Büyük Selçuklu döneminde 12. yüzyılda rastlanılmaktadır (Altın 2024: 149-178). İran'daki Sucas, Gurve ve Save Cuma camilerinde örnekler görülebilmektedir (Görsel 1).

Görsel 1 A-Sucas Cuma Camisi Kubbesi (S. Zakersoltani'den İşlenerek) B-Gurve Cuma Camisi Kubbesi (H. Salimi'den İşlenerek) C-Save Cuma Camisi Kubbesi (M. Rahimzadeh'den İşlenerek)

Farklı devirlerde sevilerek kullanılan gökyüzü formlu kubbeler hemen hemen tüm İslam coğrafyasında karşılaşılmaktadır. Endülüs ve Mağrip coğrafyasında daha çok ahşap malzeme tercih edilmiştir. Kündekârî tekniğinde yapılan bu kubbeler dönemin güzide örnekleri arasındadır. Söz konusu bölgelerde Gırnata Elhamra Sarayı'ndaki Aslanlı Avlu'da yer alan köşkerin kubbeleri (14. yy), Gırnata Elhamra Sarayı Hanımlar Kulesi'ndeki kubbe (14. yy), Gırnata Elhamra Sarayı Revaklı Giriş Sarayı'ndaki kubbe (14. yy) ve Marakeş Beni Yusuf Medresesi'ndeki kubbe (16. yy) günümüze gelebilmiş önemli temsilcilerdendir (Altın 2024: 172).

Görsel 2 A- Gırnata Elhamra Sarayı, Aslanlı Avlu'daki Köşkerin Kubbesi (R. Coppens'den İşlenerek) B- Gırnata Elhamra Sarayı Hanımlar Kulesi Kubbesi (İşlenerek) C-Marakeş Beni Yusuf Medresesi Kubbesi (O. Thomas'dan İşlenerek)

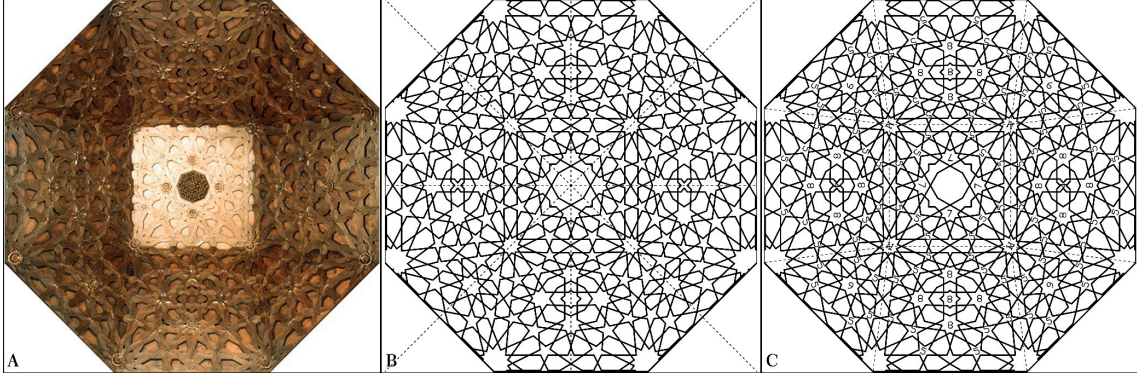
Tarihte İslam ve Hristiyan toplumlarının etkileşim halinde bulunduğu önemli coğrafyalardan biri Avrupa'nın güney batısında yer alan İber yarımadası olmuştur. Günümüze değin hala varlığını sürdüren bu etkinin temelleri 8. yüzyılın başlarında gerçekleşen fetihle birlikte atılmıştır. Bölgede bir dönem birlikte barışçıl yaşayan İslam, Hristiyan ve Yahudi toplumlari bilimsel, kültürel, ekonomik, teknik, mimari ve estetik açıdan bölgeyi beslemiş ve birbirlerine katkı sağlamışlardır. “Bir arada yaşama”, “bir arada var olma” anlamı taşıyan İspanyolca kökenli “convivencia” kelimesi Ortaçağ'da İber yarımadasındaki üç büyük dinin mensubu olan insanlar arasındaki birbiri içerisine geçmiş ve karma şekilde olan tarihi ve coğrafi yakınlığın temsili olmuştur (Şanal 2018: 60). Günümüzde İber yarımadasında İslam sanatı etkisinde sentezlenerek üretilmiş Hristiyan ve Yahudi sanatındaki

mimari ve süsleme üslubuna mudejar sanat denilmektedir (Yıldız 2016b: 319-341, Yıldız 2018: 170-177). Mudejar kavramı başta İber yarımadasındaki İslam devletlerinin siyasi varlığını yitirmesi ile bölgede kalan Müslüman tebaası için kullanılmıştır. Hristiyanlar, bölgeyi ele geçirdiklerinde yerleşim yerlerini terk etmeyerek yaşamak isteyen Müslümanlara müsaade etmişlerdir. Hristiyan devletlerinin boyunduruğu altında yaşamlarını sürdüren Müslüman vatandaşları “bulduğu mekâna yerleşip kalmış”, “oraya uyum sağlamış” anlamlarına gelen “decn” fiilinden türetilen “müdeccen” kelimesi ile tanımlanmıştır (Özdemir 2020: 463). Kelime İspanyolcaya “mudejar” (müdehar) olarak geçmiştir. Başta belirli bir dini zümreyi tanımlayan kelimenin anlamı zamanla genişlemeye başlamıştır. Mudejar terimi, sanat tarihi alanında ilk kez 1859’da Academia de Bellas Artes de San Fernando’daki açılış dersinde José Amador de los Ríos tarafından öne sürülmüştür (Giese vd. 2016: 1311). İber yarımadasında Hristiyan devletler düşman olarak gördükleri İslam devletlerini topraklarından atmak için çaba gösterecekleri kültürel, teknolojik ve estetik üstünlüğünden etkilenmekten kendilerini alamamışlardır. İslam mimarisinin prestijini ve kutsallığını sahiplenmişler, kendine göre yorumlayarak Avrupa mimarisinden farklı olarak İslam sentezli bir stil meydana getirmişlerdir. Bölgede İslam sanatı ağırlıklı ortak bir estetik beğeni oluşmuş, zengin bir kültürün zemini hazırlanmıştır. Nasıl ki Bizans sanatı ve mimarisi Emeviler döneminde halife Velid zamanında yapılan eserlere doğrudan tesir etmişse Endülüs’teki İslam sanatı ve mimarisi de Hristiyan mimarisine tesir etmiştir.

Çalışmamızda İslam sanatı etkisi altında yapılmış Hristiyan mimarisindeki gökyüzü formlu kubbeler ele alınmıştır. Söz konusu kubbelerde iki ya da daha fazla farklı kol sayısına sahip yıldızlarla geometrik kompozisyon tasarlanmıştır. Daha önce İslam mimarisinde günümüze gelen tüm örnekler araştırılmış, Hristiyan mimarisinde de benzer örneklerin olduğu tespit edilmiştir. Hristiyan mimarisinde günümüze gelmiş örnekler farklı araştırmalar da çalışılmış olsa da bir bütün halinde incelenmemiştir. Çalışmamızın amacı kubbe süslemelerini bir bütün halinde değerlendirip etkileşimin ne düzeyde olduğunu göstermektir. Mukarnas dolgulu kubbeler konu kapsamına alınmamıştır. Ayrıca tonoz örtü olarak değerlendirildiği için kare formlu örtüler de konumuzdan uzaklaşmamak için değerlendirilmemiştir. Mudejar sanatında günümüze gelmiş gökyüzü formlu otuz dört kubbe tespit edilmiştir. Belirlenen örnekler, kullanılan döngüsel simetri katman sayılarına göre tasnif edilmiş görselleri ile birlikte nerede hangi yapıda ve ne zaman yapıldığı belirtilmiştir. Sonuç bölümünde ise İslam etkisinde yapılan gökyüzü formlu kubbelerin yeri ve önemi genel olarak değerlendirilmiştir.

Dört Katmanlı Tasarım

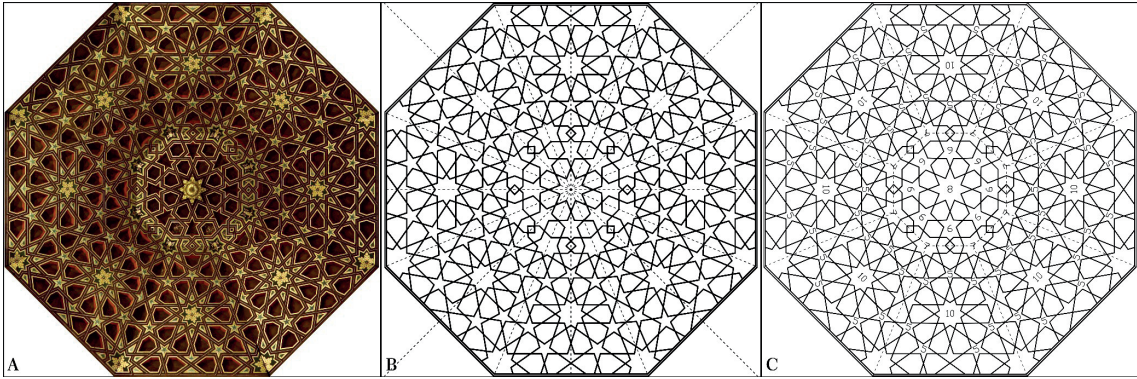
Malaga’daki Buenavista Sarayı, Nasri sarayının kalıntıları üzerine 16. yüzyılda inşa edilmiştir. Günümüzde Picasso Müzesi olarak kullanılmaktadır. Sarayda merdiven boşluğunun üzeri künde-kârî tekniğinde geometrik süslemeli ahşap kubbe ile örtülmüştür. Sekizgen formlu kubbe, merkezdeki kare panonun etrafına dörder parça dönüşümlü dörtgen ve ikizkenar üçgen panonun birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Kubbede geometrik kompozisyon açık ve kapalı kırık çizgilerle dört katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 3). Kompozisyon içerisinde altı farklı yıldız yer almaktadır. Merkezdeki mukarnaslı göbek etrafında gayri muntazam yedi köşeli yıldızlar konumlandırılmıştır. Kubbenin merkezinden eteklerine doğru sırasıyla on bir, sekiz ve dokuz köşeli yıldız kümeleri yerleştirilmiştir. Kümeler birbirine beş kollu yıldızlarla bağlanmıştır. Kompozisyondaki dört kollu yıldızlar ise sadece iki kenarda sekiz köşeli yıldızların yerinde kullanılmıştır.

Görsel 3 Malaga Buenavista Sarayı Kubbesi A-Fotoğrafi (A. Lindman'dan İşlenerek) B- Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Sekiz Katmanlı Tasarım

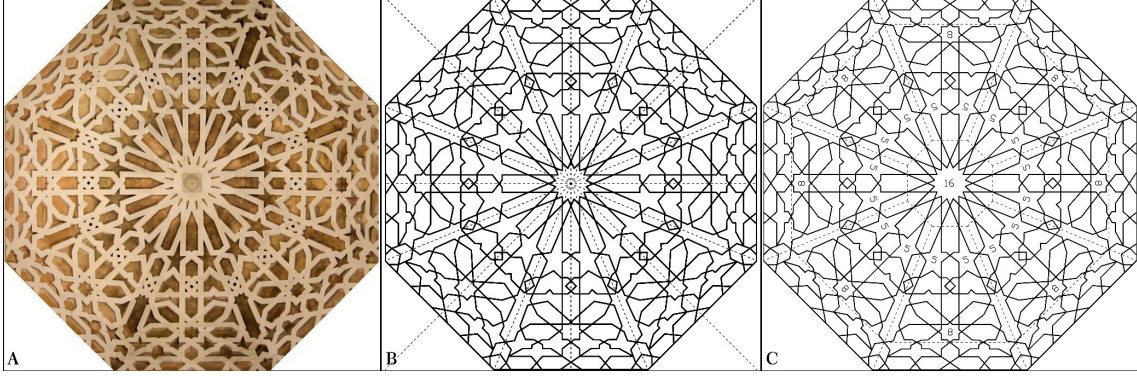
15 yüzyıla tarihlenen Sevilla'daki Alcazar Sarayı'nda Dormitorio de la Reina (Kraliçenin yatak odası) mekânı, sekizgen formlu künde-kârî ahşap kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin yüzeyinde çıtalarla geometrik süsleme yapılmıştır. Kubbe merkezdeki göbek etrafına yerleştirilen sekiz pano ile birlikte toplam dokuz parçadan meydana gelmektedir. Çıtaların araları ekseriyetle boş bırakılmış olsa da yıldızların içlerinde bitkisel süslemeli parçalar bulunmaktadır. Açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde model tasarlanmıştır (Görsel 4). Kubbe süslemesinde beş farklı kol sayısına sahip yıldız türü bir arada verilmiştir. Yıldızlardan dördü beşten sekize kadar ardışık sayıdadır. Kubbenin merkezinde sekiz köşeli yıldız kümesi yer almaktadır. Merkezden eteklere doğru altı, yedi ve on köşeli yıldız kümeleri dizilimi vardır. On köşeli yıldız kümesinin etrafına beş kollu yıldızlar konumlandırılmıştır. Kubbe eteklerinde ise yarım çok köşeli yıldızlara rastlanılmaktadır.

Görsel 4 Sevilla Alcazar Sarayı, Dormitorio de la Reina (Kraliçenin Yatak Odası) Kubbesi A-Fotoğrafi (M. Bezembinder'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

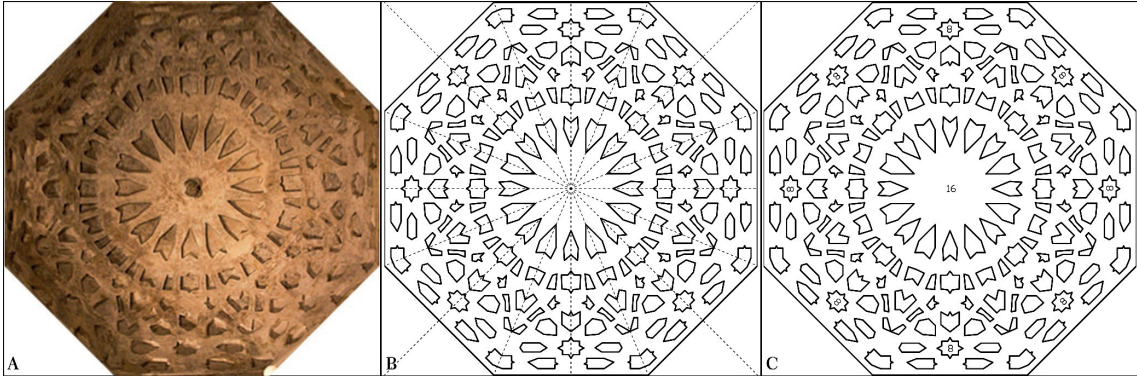
Yangın ve sel gibi çeşitli sebeplerden dolayı birkaç kere yıkılıp tekrar yapılan Sevilla'daki Santa Magdalena Kilisesi'nin 15. yüzyıldan özgün kalan tek bölümü Quinta (beşinci) Angustia Şapeli'dir (Fernández Rojas 2008: 91-92). Mudejar tarzda yapılan üç bölümlü şapel, kilisenin güney girişinin batı istikametindedir. Her bir bölüm farklı geometrik süslemelere sahip kubbe ile örtülmüştür. Girişte ilk sırada yer alan sekizgen formlu kubbe ahşaptan künde-kârî tekniğinde yapılmıştır. Kubbenin geometrik kompozisyonu açık ve kapalı kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 5). Beş,

sekiz ve onaltı olmak üzere üç farklı yıldız türü bir aradadır. Kubbenin merkezinde on altı köşeli yıldız kümesi yer almaktadır. Kümenin etrafı beş kollu yıldızlarla donatılmıştır. Kubbe eteklerinde ise sekiz köşeli yıldızlar bulunmaktadır.

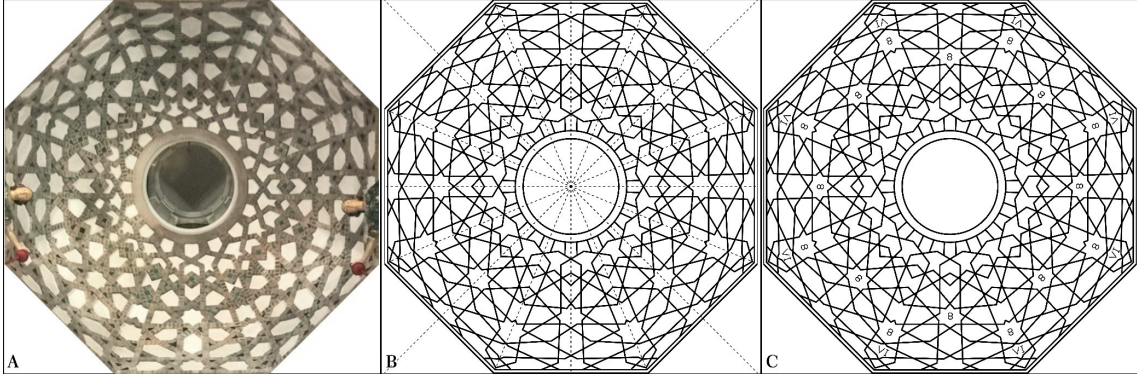
Görsel 5 Sevilla Santa Magdalena Kilisesi, Quinta Angustia Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (F. Canto'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Sevilla'daki Santa Magdalena Kilisesi'nin yanındaki Quinta Angustia Şapeli'nin en batısında yer alan üçüncü bölümün kubbesi farklı malzemeye sahiptir. Tuğla ve alçıdan yapılmış sekizgen kubbenin geometrik kompozisyonu oldukça bozuktur. Sanki yan yana getirilmiş muhtelif geometrik şekillerle tasarım meydana getirilmiştir (Görsel 6). Merkezde on altı kollu yıldız, eteklerde ise sekiz köşeli yıldız dışında farklı bir yıldız seçilmektedir.

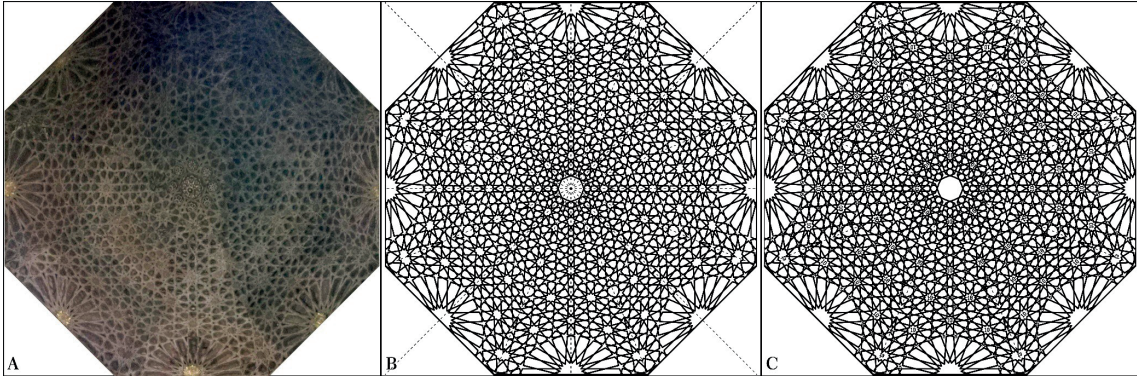
Görsel 6 Sevilla Santa Magdalena Kilisesi, Quinta Angustia Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (Boveda'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Sevilla'daki San Pedro Kilisesi'nin Sacramental Şapeli 14. yüzyıla tarihlenmektedir (Yıldız 2016a: 261). Şapelin sekizgen formlu tuğla kubbesi aydınlık fenerli yapılmıştır. Alçı ile sıvalı kubbeye yer yer çini parçalar da görülebilmektedir. Dairesel aydınlık feneri açıklığından eteklere doğru kapalı ve açık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde kompozisyon oluşturulmuştur (Görsel 7). İki farklı yıldızın yer aldığı kompozisyonda sekiz köşeli yıldız kümesi merkez etrafında on altı kere tekrar edilmiştir. Altı köşeli yıldızlar ise sekiz köşeli yıldız kümelerinin hemen altında konumlandırılmıştır.

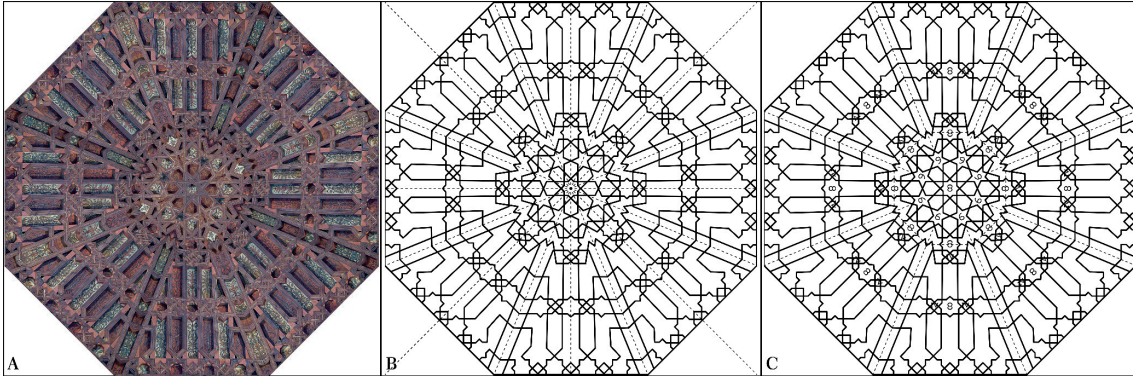
Görsel 7 Sevilla San Pedro Kilisesi, Sacramental Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (A. Andres 'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Granada şehrindeki Santiago Kilisesi 16. yüzyılda inşa edilmiştir. Kilisenin geometrik süslemeli kubbesi bema bölümünü örtmektedir. Sekizgen formlu kubbe ahşaptan künde-kârî tekniğinde yapılmıştır. Kubbe sekizgen panonun etrafına her kenarda ikişer pano yerleştirilerek toplam on yedi panodan meydana gelmektedir. Granada'daki en iyi korunmuş örneklerden biri olan kubbenin geometrik süslemesi açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 8). Kompozisyon içerisinde beş, altı, on ve on üç köşeli yıldız olmak üzere dört farklı yıldız türü bulunmaktadır. Kubbenin göbeğinde mukarnas sarkıt mevcuttur. Sarkıttan eteklere doğru on köşeli yıldız kümeleri sürekli tekrar ettirilmiştir. On köşeli yıldız kümelerinin etrafında beş kollu yıldızlar konumlandırılmıştır. On üç köşeli ve altı köşeli yıldızlar kubbe eteklerinde dilim çizgisi üzerinde görülebilmektedir.

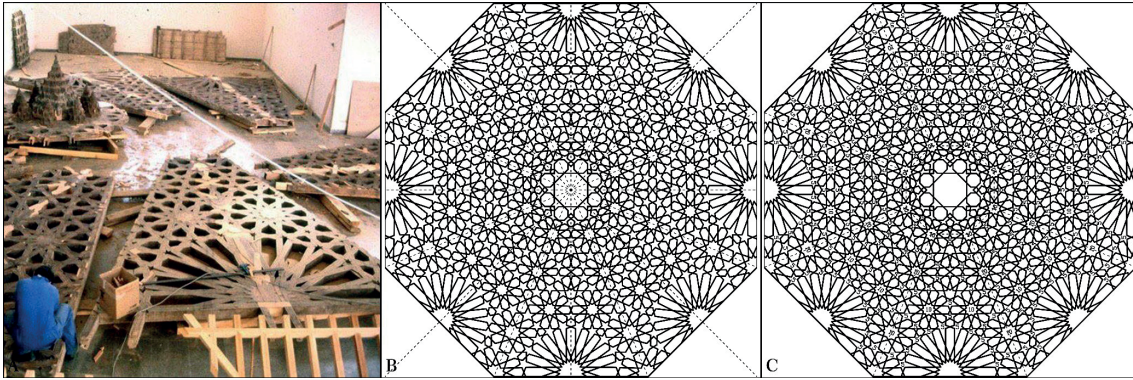
Görsel 8 Granada Santiago Kilisesi Kubbesi A-Fotoğrafi (F. López 'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Granada'daki 16. yüzyılda inşa edilen bir başka kilise San Miguel Bajo Kilisesi'dir (R. López Guzmán-M. Á. Sorroche Cuerva, 2010: 297). Kilisenin bema bölümü geometrik süslemeli sekizgen formlu kubbe ile örtülmüştür. Ahşaptan künde-kârî tekniğinde yapılmış kubbe dokuz panodan meydana gelmektedir. Panolardan biri merkezde, sekizi eteklerde yer almaktadır. Ahşap üzerine kalemişi bitkisel süslemeler yapılmıştır. Yakın bir zamanda restorasyonu gerçekleştirilen kubbenin renkleri günümüzde oldukça canlı görünmektedir. Kubbenin modeli açık ve kapalı çizgilerle sekiz katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 9). Merkezde sekiz köşeli yıldız kümesi ile etrafında altı köşeli yıldızlar bulunmaktadır. Dört kollu yıldızlar ise merkez etrafındaki sekiz köşeli yıldızların yanında konumlandırılmıştır.

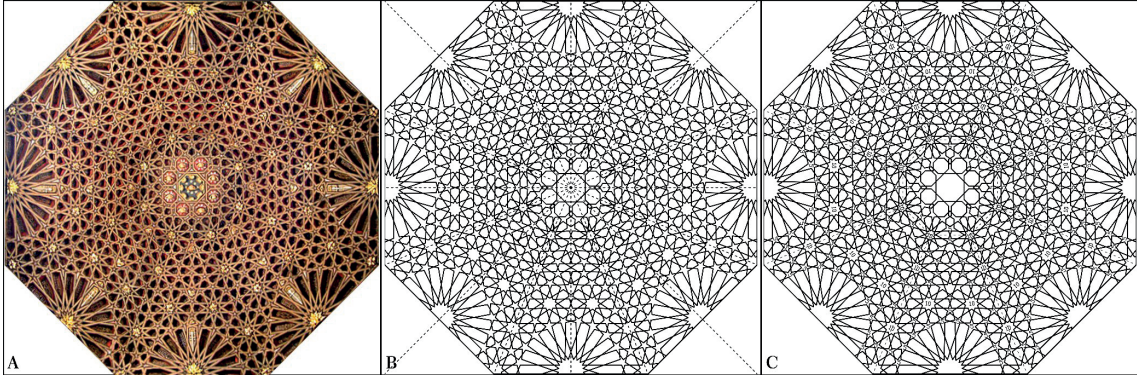

Görsel 9 Granada San Miguel Kilisesi Kubbesi A-Fotoğrafi (J. L. Filpo'dan İşlenerek) B- Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Granada şehrindeki Merced Manastırı 16. yüzyılda inşa edilmiştir. Manastır kilisesinin bema bölümü künde-kârî tekniğinde ahşap bir kubbe ile örtülmüştür (Aljazairi López 2010: 53), (Marinetto Sánchez 2017: 293). Kilisenin parçalara ayrılmış kubbesi bir süre depo-da tutulmuş, sonrasında Enrique Nuere tarafından restore edilerek Elhamra Müzesi'nde (Piezas del Museo de la Alhambra) sergiye açılmıştır (Aljazairi López 2010: 93). Sekizgen formlu kubbe, dokuz parçadan meydana gelmektedir. Kubbenin geometrik modeli açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde planlanmıştır (Görsel 10). Beş ve on köşeli yıldızlar kompozisyon boyunca sürekli tekrar etmektedir. Kubbe göbeğine ve göbeğin sekiz kenarına mukarnaslı sarkıtlar yerleştirilmiştir. Sarkıtların etrafından eteklere doğru birkaç sıra halinde on köşeli yıldız kümeleri konumlandırılmıştır. Kubbe eteklerinde yarısı görülen büyük ve küçük ölçekli çok kollu yıldız kümeleri işlenmiştir. On köşeli yıldız kümeleri ile yarım çok kollu yıldız kümelerinin etrafında beş kollu yıldızlara yer verilmiştir.

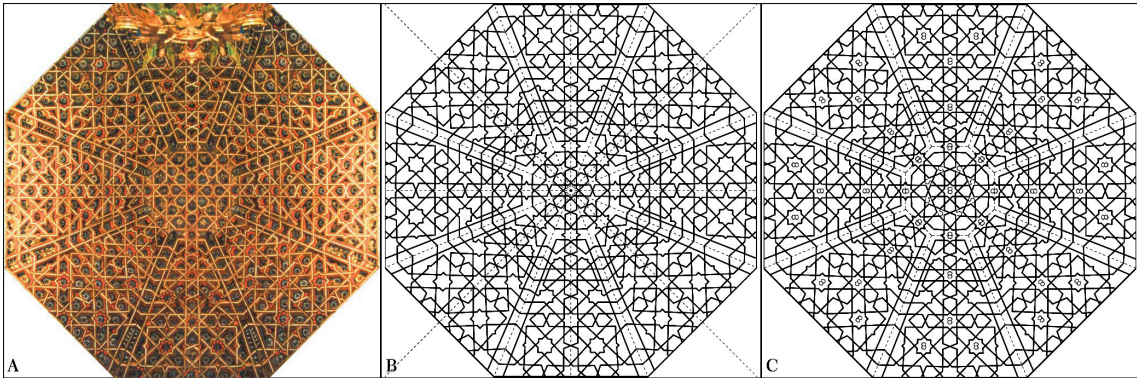

Görsel 10 Granada Merced Manastırı Kubbesi A-Fotoğrafi (E. Nuere'den) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

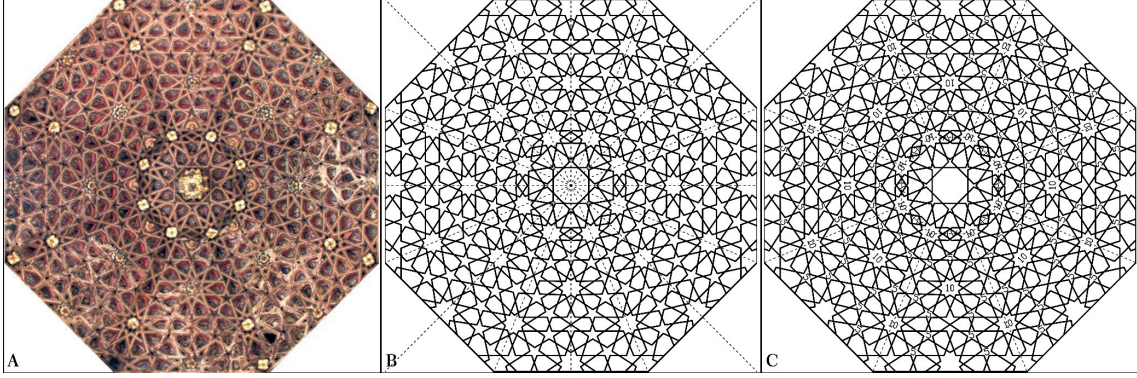
Görsel 11 Granada, Baza Santiago Apóstol Kilisesi Kubbesi A-Fotoğrafi (R. Jimenez'den İşlenerek)
B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Granada'nın Baza bölgesindeki 16. yüzyıla tarihlenen bir başka kilise Nuestra Señora de la Anunciación Kilisesi'dir. Kilisenin bema alanının üzeri sekizgen formlu ahşap kubbe ile kapatılmıştır. Kündekârî tekniğinde yapılan ve dokuz panodan meydana gelen kubbenin yüzeyi kalemişi boyalıdır. Kubbenin geometrik kompozisyonu açık ve kapalı çizgilerle sekiz katmanlı sistemde oluşturulmuştur (Görsel 12). Sekiz ve beş kollu olmak üzere iki tür yıldız vardır. Kubbenin göbeğinde sekiz köşeli yıldız kümesi ve etrafında beş kollu yıldızlar yer almaktadır. Kompozisyonun geriye kalan kısımlarında sekiz köşeli yıldızlar tekrar ettirilmiştir.

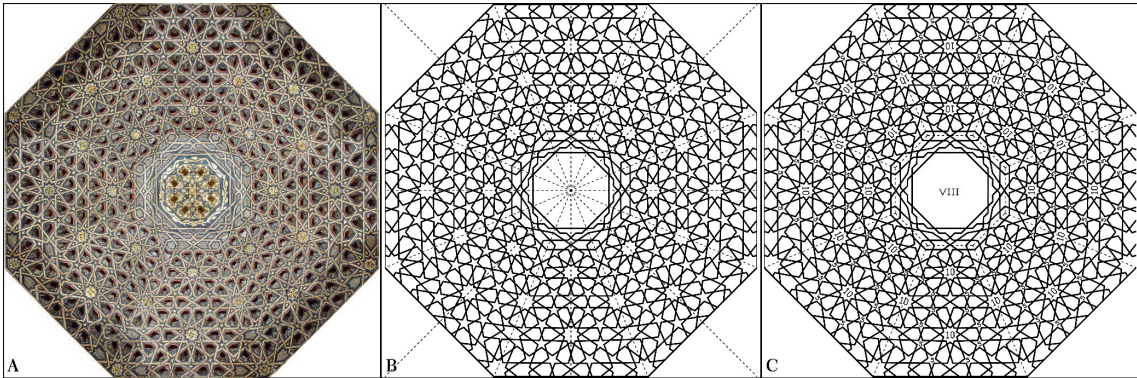
Görsel 12 Granada, Baza Nuestra Señora de la Anunciación Kilisesi Kubbesi A-Fotoğrafi
(J. Moreno'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Granada'nın Guadix bölgesindeki Santo Domingo Manastırı 16. yüzyıla tarihlenmektedir. Manastırın tek nefli kilisesinin hemen yanındaki ana şapeli sekizgen formlu ahşap kubbe ile örtülmüştür (Hernández López 2021: 28). Kündekârî tekniğinde yapılan kubbe, merkezde tek etrafında birer levha olmak üzere toplam dokuz levhadan meydana gelmektedir. Açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde geometrik model tasarlanmıştır (Görsel 13). Üç farklı kol sayısına sahip yıldızlar kompozisyon içerisinde verilmiştir. Kubbenin merkezine mukarnaslı sarkıt yerleştirilmiştir. Göbeğin etrafında sekiz kere tekrar eden on köşeli yıldız kümeleri vardır. On köşeli yıldızların arasına dört kollu yıldızlar konumlandırılmıştır. Kubbenin eteklerine doğru on köşeli yıldız kümeleri iki sıra daha tekrar ettirilmiştir. Kümelerin etrafında beş kollu yıldızlar konumlandırılmıştır.

Görsel 13 Granada, Guadix Santo Domingo Manastırı, Ana Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (G.Moreno'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

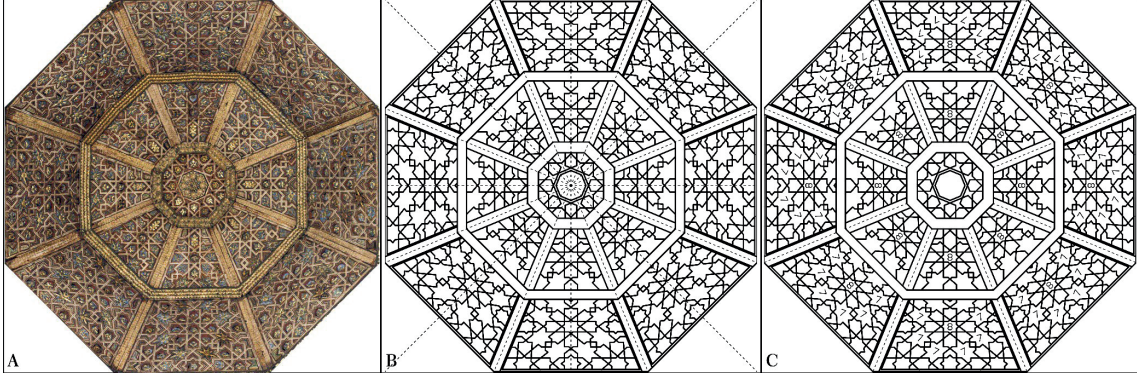
Toledo'nun Torrijos bölgesindeki Altamira Sarayı Gutiérre de Cárdenas ve eşi Teresa Enríquez'in ikameti için 15. yüzyılda inşa edilmiştir. Saraydaki odalardan dördü birbirinden farklı geometrik süslemeli ahşap kubbe ile örtülmüştür. Bu kubbelerin 19. yüzyılın sonlarına kadar orijinal yerlerinde bulunduğu belirtilmektedir (Repullés y Vargas 1894: 101-105). Ancak sonrasında 20. yüzyılda kubbeler elden çıkarılmıştır. Bugün dört ayrı kubbe farklı ülkelerde ve müzelerde sergilenmektedir. Günümüzde Fransa'daki Villandry Kalesi'nde sergilenen sekizgen formlu kubbe künde-kârî tekniğinde inşa edilmiştir. Kubbenin geometrik kompozisyonu açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 14). Beş, sekiz ve on köşeli yıldız kompozisyon içerisinde verilmiştir. Kubbenin göbeği mukarnas sarkıtlıdır. Sarkıtın oturduğu zemin aynı zamanda sekiz köşeli yıldız biçimindedir. Göbekteki panonun çevresinde on köşeli yıldız kümeleri sekizer kere tekrar etmektedir. On köşeli yıldızların çevrelerine ise beş kollu yıldızlar konumlandırılmıştır.

Görsel 14 Toledo, Torrijos Altamira Sarayı Kubbesi (Fransa Villandry Kalesi) A-Fotoğrafi (Elisardojm'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

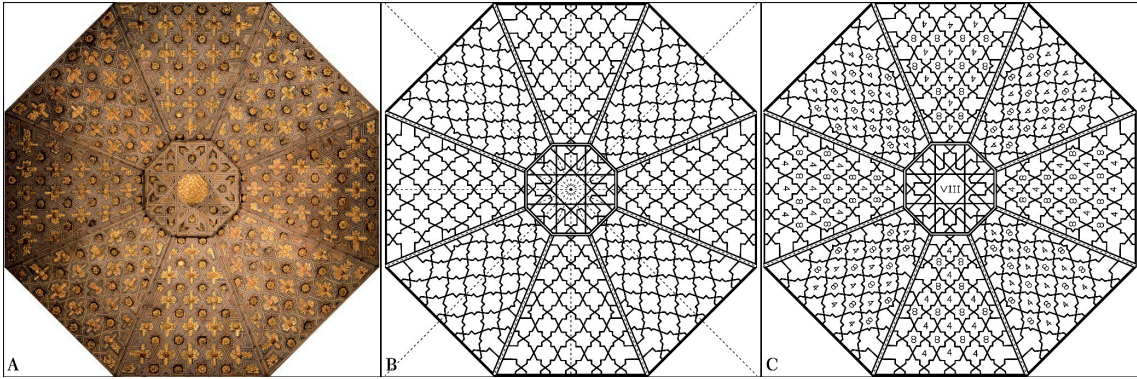
Torrijos Altamira Sarayı'nın kubbelerinden diğeri bugün Victoria & Albert Müzesi'nde sergilenmektedir. Sekizgen formlu ahşap kubbe künde-kârî tekniğinde yapılmıştır. Üzeri altın yıldız ve kalemişi ile süslenmiştir. Ortada sekizgen göbek ile her bir kenarda ikişer panodan meydana gelen kubbe, on yedi parçadan oluşmaktadır. Panolar birbirinden mukarnaslı kalın silmelerle ayrılmıştır. Geometrik kompozisyon açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 15). Kubbede sadece yedi ve sekiz köşeli

yıldızlar görülebilmektedir. Kubbenin merkezine mukarnaslı sarkıt konumlandırılmıştır. Merkezden eteklere doğru iki sıra halinde sekiz köşeli yıldız kümeleri verilmiştir. İkinci sıradaki sekiz köşeli yıldız kümelerinin etrafına yedi köşeli yıldızlar yerleştirilmiştir.

Görsel 15 Toledo, Torrijos Altamira Sarayı Kubbesi (Victoria & Albert Müzesi) A-Fotoğrafi (J. Min-go'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

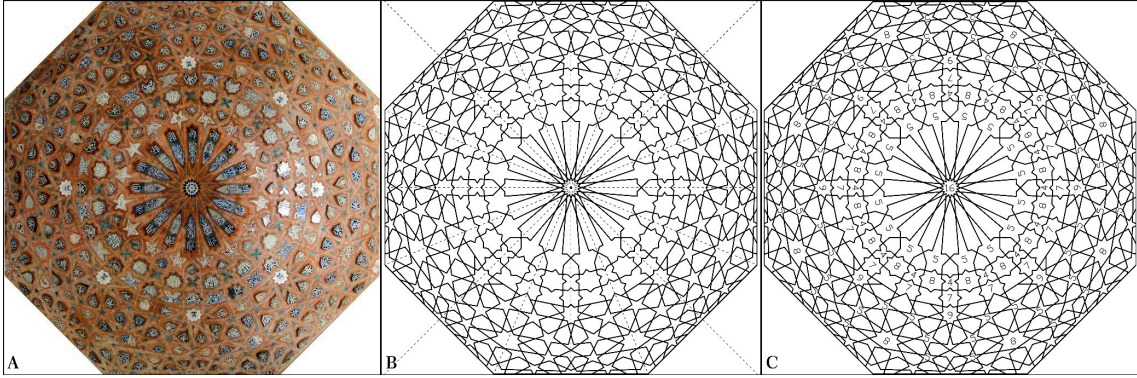
Torrijos'taki Altamira Sarayı'na ait üçüncü kubbe bugün California Legion of Honour Müzesi'nde bulunmaktadır. Kündekârî tekniğinde yapılmış ahşap kubbe sekizgen formdadır. Kubbenin yüzeyi boyalı ve yaldızlıdır. Dokuz panodan oluşan kubbenin geometrik kompozisyonu açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde oluşturulmuştur (Görsel 16). Kubbenin göbeğinde mukarnaslı sarkıt yer almaktadır. Sarkıtın yerleştirildiği sekizgen alan çevresindeki geometrik şekillerle birlikte sekiz köşeli yıldız meydana getirmiştir. Kubbenin eteklerinde sekiz ve dört köşeli yıldızlar dönüşümlü bir şekilde sürekli tekrar ettirilmiştir.

Görsel 16 Toledo, Torrijos Altamira Sarayı Kubbesi (California Legion of Honour Müzesi) A-Fotoğrafi (E. Anne'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

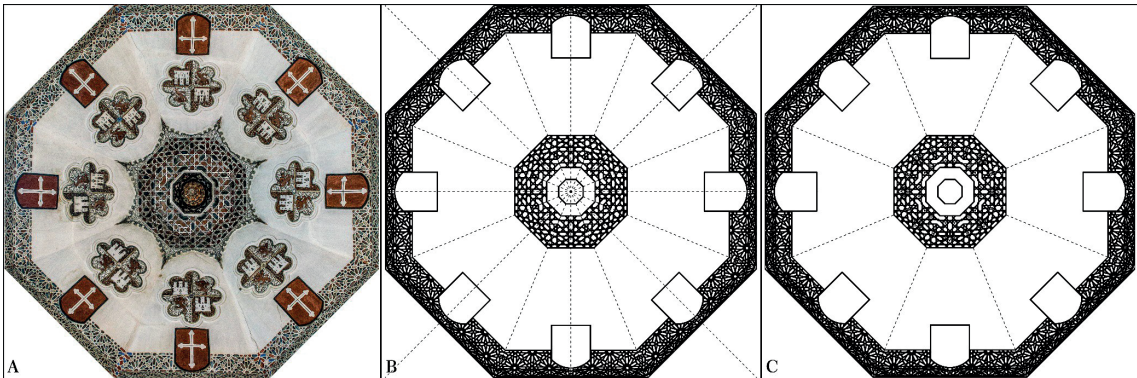
Toledo'daki Concepción Francisca Manastırı'nın batısında yer alan San Jerónimo Şapeli, Gonzalo López de la Fuente tarafından 1422 yılında inşa ettirilmiştir (Perla de las Parras 2020: 241-265). Şapelin sekizgen formlu kubbesi tuğla-çini mozaik tekniğinde bezenmiştir. Çini parçaların üzerinde armalar ile gotik yazı ve bitkisel süslemeler görülebilmektedir.

Bunların dışında bazı çiniler içerisinde Arap alfabesi ile “Kelime-i Tevhid” ve “Allahu-ekber” ibareleri yer almaktadır (Perla de las Parras 2020: 252-253). Kubbenin geometrik kompozisyonu açık ve kapalı kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 17). Altı farklı yıldız türünün bulunduğu kompozisyon yıldız çeşidi bakımından zengindir. Bunlardan üçü ardışık sayıdadır. Kompozisyonun merkezinde on altı köşeli yıldız kümesi vardır. Kümenin etrafı beş kollu yıldızlarla kuşatılmıştır. Beş kollu yıldızların altlarında dönüşümlü sekiz köşeli yıldızlar ile dört kollu yıldızlar konumlandırılmıştır. Kubbenin eteklerine ise dokuz ve sekiz kollu yıldız kümeleri yerleştirilmiştir. Kümelerin arasında beş kollu yıldızlar görülmektedir. Dokuz köşeli yıldızın üzerinde ise yedi köşeli yıldız mevcuttur.

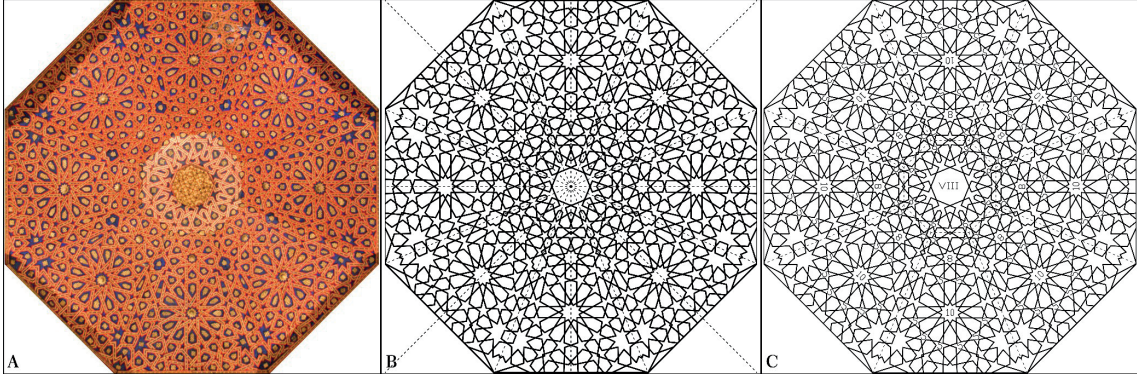
Görsel 17 Toledo Concepción Francisca Manastırı, San Jerónimo Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (S. L. Pastor'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Valladolid şehrinde yer alan katedraldeki San Llorente Şapeli 14. yüzyıla tarihlenmektedir. Günümüzde Piskoposluk ve Katedral Müzesi olarak kullanılmaktadır. Dikdörtgen şapel ortadan atılan kemerle birlikte iki farklı tuğla kubbe ile örtülmüştür. Kubbelerin ikisi de alçı süslemelere sahiptir. Yüzeylerinin orta alanları sade bırakılmış, sade alanlara iri tutulmuş armalar ve haçlar yerleştirilmiştir. Merkezdeki küçük kubbecik ile eteklerdeki geometrik model birbirinden farklıdır. Merkez açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde meydana getirilen kompozisyonda tasarlanmıştır (Görsel 18). Göbekteki mukarnaslı sarkıt etrafında sekiz ve on köşeli yıldızlar dönüşümlü olarak tekrar etmektedir. Aralarında beş ve altı kollu yıldızlar yer almaktadır. Etekteki model ise merkezdekinden farklıdır. On iki köşeli yıldız kümelerinden meydana gelmektedir. Kümeler birbirine beş kollu yıldızlarla bağlanmaktadır. Simetri eksenlerinde ise yedi köşeli yıldızlar bulunmaktadır.

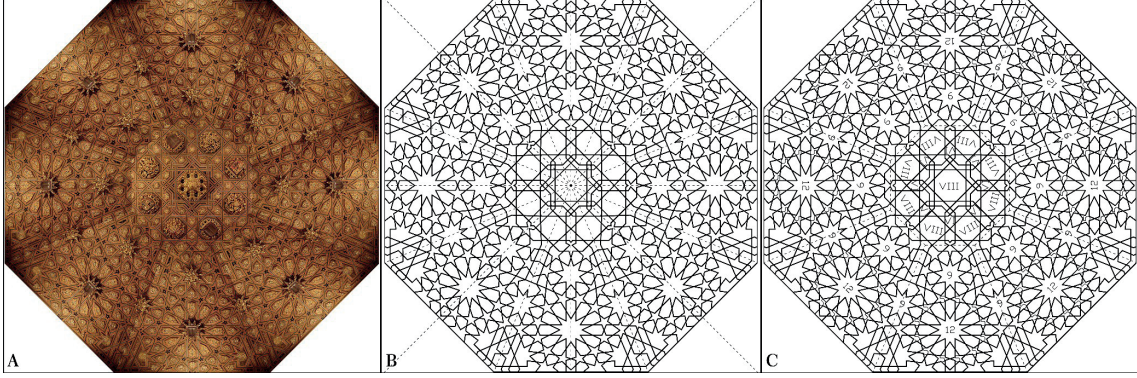
Görsel 18 Valladolid Katedrali, San Lorenzo Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (S. L. Pastor'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Segovia'daki Alcazar Sarayı, 12. yüzyılda inşasına başlanan ve sonraki dönemlerde yapılan eklemelerle günümüzdeki halini alan tipik Orta Çağ İspanyol kalesidir. Sarayın kuzeydoğu istikametinde yer alan taht odası (Salón del Solio o del Trono) IV. Henry tarafından 1456 yılında inşa ettirilmiştir (Alonso Ruiz, 2021: 19). Taht odası sekizgen formlu künde-kârî tekniğinde yapılmış ahşap bir kubbeye sahiptir. Dokuz pano halinde yapılan kubbenin geometrik modeli açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 19). Kompozisyon içerisinde dört farklı kol sayısına sahip yıldız yer almaktadır. Kubbenin göbeğine mukarnaslı bir sarkıt yerleştirilmiştir. Sarkıtın etrafındaki kollarla birlikte kubbe göbeğinde sekiz kollu bir yıldız oluşturulmuştur. Merkezden eteklere doğru altı, sekiz ve on köşeli yıldız kümeleri sıralanmıştır. Sekiz ve on köşeli yıldız kümeleri çevresinde beş kollu yıldızlar konumlandırılmıştır.

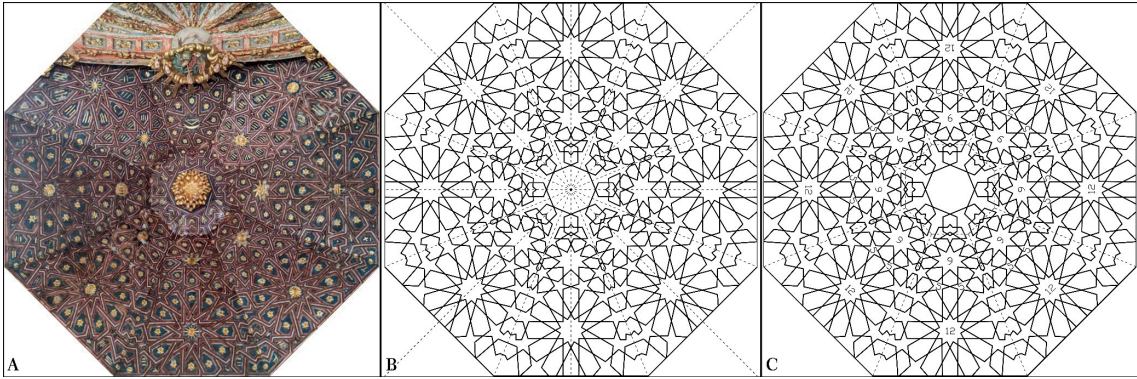
Görsel 19 Segovia Alcazar Sarayı, Taht Odası Kubbesi A-Fotoğrafi (H. Llewelyn'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Segovia'daki San Antonio Kraliyet Manastırı, IV. Henry'nin yazlık sarayı olarak 15. yüzyılda inşa edilmiştir. Avlunun hemen doğusunda yer alan kare planlı Sala Capitular (baş oda) sekizgen formlu kubbe ile örtülmüştür. Künde-kârî tekniğinde yapılmış ahşap kubbede oymalı yıldızlar dışa taşkın olarak verilmiştir. Bazılarının üzerine yerleştirilmiş armalar dikkat çekmektedir. Bütünüyle boyalı kubbede altın yıldız süsleme ağırlıktadır. Kubbenin yüksekliği diğer mudejar kubbelerine nazaran oldukça alçaktadır. Pano halinde hazırlanan kubbede dokuz parça görülmektedir. Kubbenin geometrik kompozisyonu açık ve kapalı kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 20). Geometrik süslemede beş, altı, sekiz, dokuz ve on iki olmak üzere beş farklı kol sayısına sahip yıldız vardır. Kubbenin göbeğinde ve sekiz kenarında mukarnaslı sarkıtlar bulunmaktadır. Sekizgen çerçeveli sarkıtlar kenarındaki şekillerle birlikte sekiz köşeli yıldızlara dönüşmektedir. Sekiz köşeli yıldızların arasında altı köşeli yıldızlar konumlandırılmıştır. Merkezden eteklere doğru sırasıyla dokuz ve on iki köşeli yıldız kümeleri yer almaktadır. Yıldız kümelerinin etrafında beş kollu yıldızlar mevcuttur.

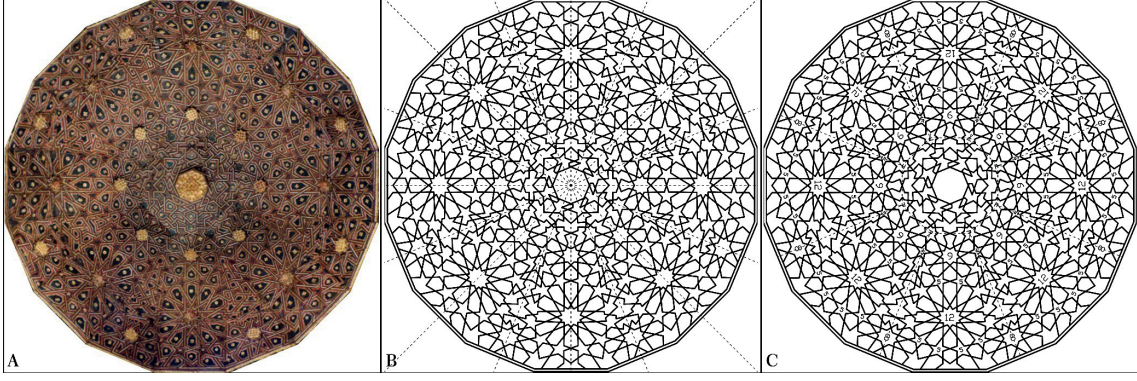
Görsel 20 Segovia San Antonio Kraliyet Manastırı, Sala Capitular Kubbesi A-Fotoğrafi (J. Mingo'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Leon kentindeki Azares del Páramo bölgesinde bulunan Asunción Kilisesi 15. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir. Kilisenin bema bölümündeki sekizgen formlu ahşap kubbesi künde-kârî tekniğinde yapılmıştır. Dokuz panodan oluşan kubbeye geometrik parçaların yüzeylerinde birtakım semboller vardır. Bunlardan birinde hilal, pergel ve cetvelin yer alması oldukça dikkate değerdir. Lonca arması olarak işlenmiş olabilir. Kapalı ve açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde geometrik model tasarlanmıştır (Görsel 21). Modelde üç farklı kol sayısına sahip yıldız vardır. Kubbenin göbeği mukarnas sarkıtlıdır. Merkezden eteklere doğru dokuz ve on iki köşeli yıldız kümeleri sıralanmıştır. İki küme arasında beş kollu yıldızlar konumlandırılmıştır.

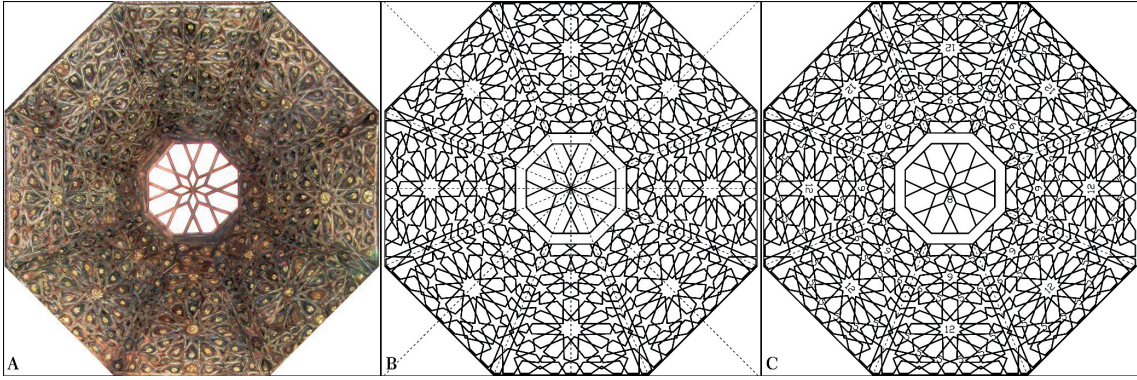
Görsel 21 Leon Azares del Páramo Asunción Kilisesi Kubbesi A-Fotoğrafi (M. M. Andrés'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Palencia şehrinin Cisneros bölgesindeki San Facundo ve San Primitivo Kilisesi 16. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. Günümüzde bölge müzesi (Museo Territorial Campos del Renacimiento) olarak işlevlendirilmiştir. Kilisede güney pastoforion hücresinin önündeki alan onaltıgen formlu kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin onaltıgen formu bozulmuştur. Künde-kârî tekniğinde ahşaptan yapılan kubbe on yedi panodan oluşmaktadır. Kubbenin geometrik kompozisyonu açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde oluşturulmuştur (Görsel 22). Üçü ardışık kol sayısına sahip beş farklı yıldız kompozisyonunda yer almaktadır. Mukarnaslı sarkıtta sahip göbekten eteklere doğru yedi, dokuz, on iki ve sekiz köşeli yıldız kümeleri sıralanmıştır. Yıldız kümelerinin etrafında beş kollu yıldızlar bulunmaktadır.

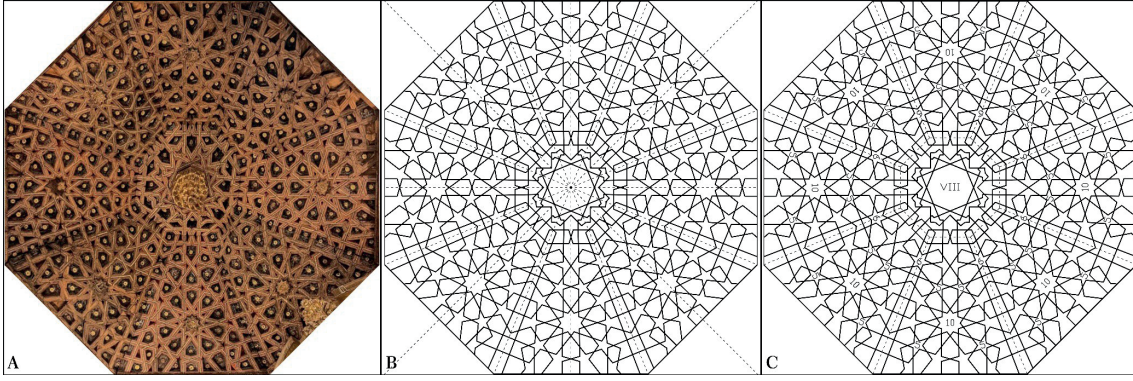
Görsel 22 Palencia, Cisneros San Facundo ve San Primitivo Kilisesi Kubbesi A-Fotoğrafi (M. Andrés'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Avila şehrinin Madrigal de las Altas Torres bölgesindeki San Nicolas de Bari Kilisesi'nin yapım süreci tam bilinemese de 13. yüzyılın sonları ile 14. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir (Valdés Fernández 1986: 142). Üç nefli kilisenin bema bölümünün üzeri aydınlık fenerli sekizgen formlu bir kubbe ile örtülmüştür. Kündekârî tekniğinde yapılan kubbe sekiz parçadan oluşmaktadır. Geometrik kompozisyon açık ve kapalı kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde planlanmıştır (Görsel 23). Kompozisyonda farklı kol sayısına sahip beş yıldız türü bulunmaktadır. Kubbenin merkezindeki aydınlık fenerinde kompozisyondan bağımsız çıtalarla sekiz kollu yıldız yapılmıştır. Aydınlık fenerinden eteklere doğru dokuz ve on iki köşeli yıldız kümeleri yerleştirilmiştir. Kümeler beş ve altı kollu yıldızlarla çevrelenmiştir.

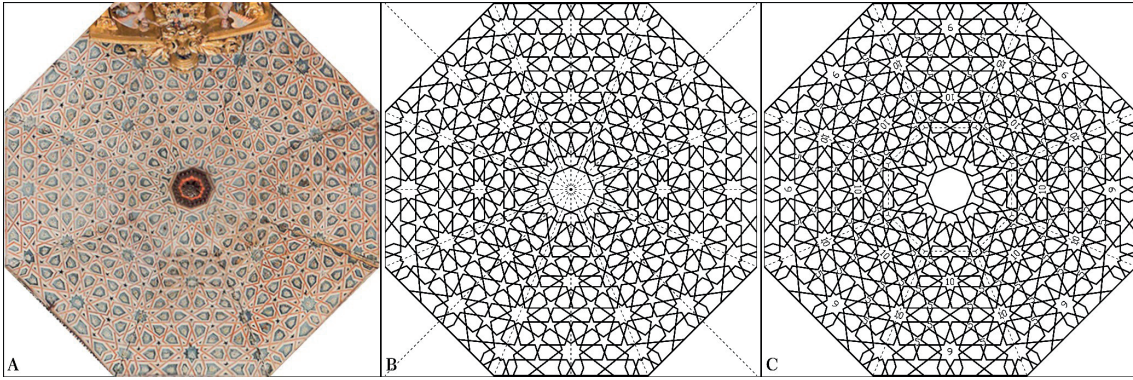
Görsel 23 Avila, Madrigal de las Altas Torres San Nicolas de Bari Kilisesi Kubbesi A-Fotoğrafi (G. Fernandez'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Salamanca şehrinin Ragama bölgesindeki 16. yüzyıla tarihlenen El Salvador Kilisesi'nde kuzey pastoforion hücrelerinin üzeri sekizgen formlu kubbe ile kapatılmıştır. Dokuz levhadan müteşekkil ahşap kubbe kündekârî tekniğinde yapılmıştır. Kubbenin geometrik modeli açık ve kapalı kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde oluşturulmuştur (Görsel 24). Geometrik modelde beş, altı, sekiz ve on köşeli yıldızlar kullanılmıştır. Kubbe göbeğine mukarnaslı sarkıt yerleştirilmiştir. Kubbenin merkezinde sekiz köşeli yıldız yer almaktadır. Eteklere ise on köşeli yıldız kümesi konumlandırılmıştır. Küme beş kollu yıldızlarla çevrelenmiştir. Altı köşeli yıldızlar simetri eksenlerindedir.

Görsel 24 Salamanca, Ragama El Salvador Kilisesi Kubbesi A-Fotoğrafi (R. Barrios'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Zamora şehrinin Tora bölgesindeki Sancti Spiritus Kraliyet Manastırı'nda yer alan tek nefli kilise, 14. yüzyılda inşa edilmiştir (Pérez Vidal 2008: 12). Kilisenin bema bölümünün üzeri kündekârî tekniğinde sekizgen formlu ahşap bir kubbe ile örtülmüştür. Merkezde sekizgen panonun etrafına her kenarda birer pano yerleştirilerek yapılan kubbe dokuz panodan oluşmaktadır. Yüzeyi kontrast oluşturacak şekilde iki farklı renkte boyanmıştır. Geometrik kompozisyon açık kırık çizgilerle sekiz katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 25). Kompozisyonda üç farklı kol sayısına sahip yıldızlar bir arada verilmiştir. Kubbenin göbeği mukarnaslı sarkita sahiptir. Göbekten eteklere doğru iki sıra on ve bir sıra dokuz köşeli yıldız kümeleri konumlandırılmıştır. Yıldız kümelerinin çevresi beş kollu yıldızlarla kuşatılmıştır.

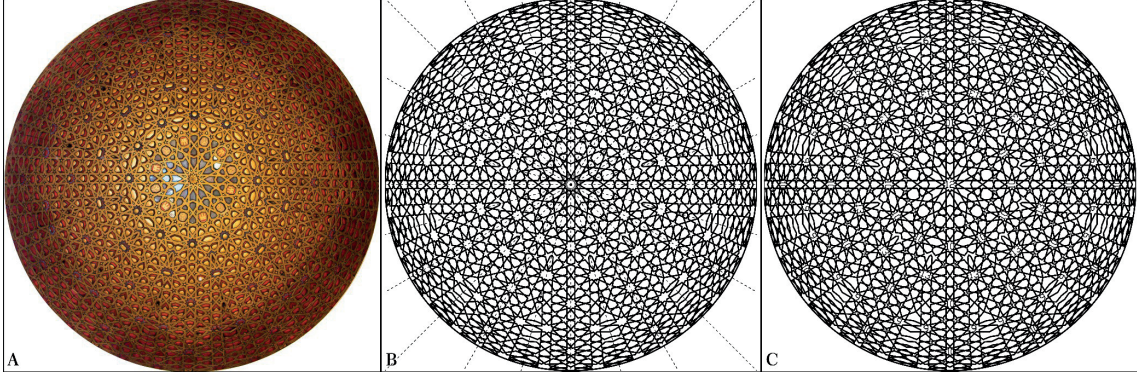

Görsel 25 Zamora, Toro Sancti Spiritus Kraliyet Manastırı Kubbesi A-Fotoğrafi (B. Baldiri'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

On İki Katmanlı Tasarım

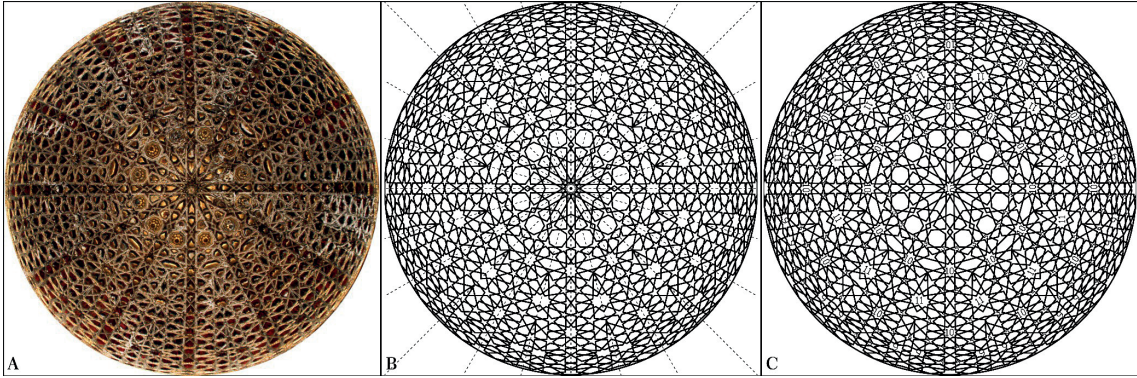
Sevilla'daki Alcazar Sarayı'nın Elçiler Salonu (Salon de los Embajadores) 14. yüzyılda inşa edilmesine rağmen ünlü kubbesi 1427 yılında Diego Ruiz tarafından yapılmıştır (Ruggles, 2004: 92). Yoğun altın yaldızlı süslemesinden dolayı "Media Naranja" (yarım portakal) olarak anılan dairesel formlu kubbe, ahşaptan kündekârî tekniğinde yapılmıştır. Merkez çevresinde Kastilya ve Leon krallıklarının armaları vardır. Kubbenin kompozisyonu açık kırık çizgilerle on iki katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 26). Geometrik kompozisyonda beş farklı kol sayısına sahip yıldız türü yer almaktadır. Kubbenin merkezinde on iki köşeli yıldız kümesi görülmektedir. Onikigen kümeden eteklere

doğru üç sıra halinde on köşeli yıldız kümeleri bulunmaktadır. On köşeli yıldız kümelerinin arasına on üç ve dokuz köşeli yıldız kümeleri yerleştirilmiştir. Tüm kümelerin etrafında ise beş kollu yıldızlar konumlandırılmıştır.

Görsel 26 Sevilla Alcazar Sarayı, Salon de los Embajadores (Elçiler Salonu) Kubbesi A-Fotoğrafi (P. Bedi'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

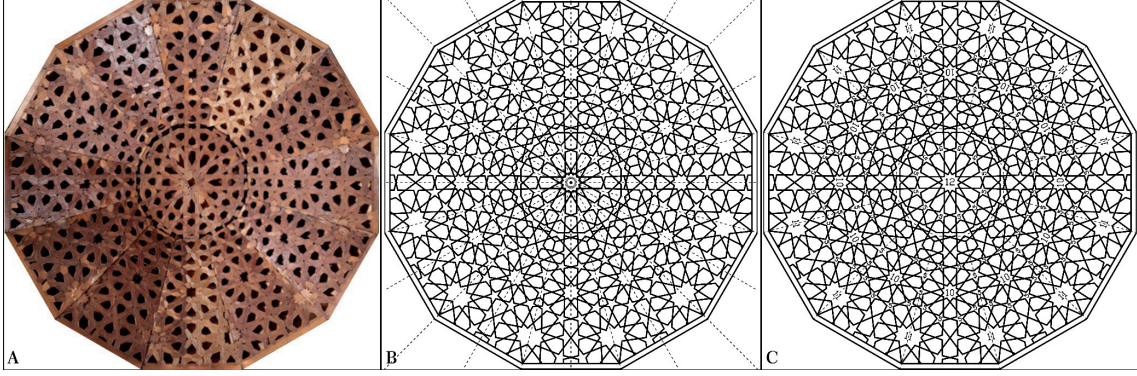
Sevilla'daki Pilatos Sarayı'nın ana avlusundan (Patio Principal) üst kattaki mekanlara çıkışı sağlayan merdiven boşluğunun üzeri ahşap kubbe ile kapatılmıştır. Kubbe Sevilla Alcazar Sarayı'ndaki Elçiler Salonu kubbesini andırmaktadır. Merdiven alanının 1538 yılında inşa edildiği belirtilmektedir (Aranda Bernal 2011: 167). Kündekârî tekniğinde yapılan kubbe dairesel formdadır. Kubbenin geometrik modeli kapalı ve açık kırık çizgilerle on iki katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 27). Modelde altı farklı kol sayısına sahip yıldız bulunurken yıldızların dördünün kolları ardışık sayıdadır. Kubbenin merkezinde on iki köşeli yıldız kümesi yer almaktadır. Merkez, eteklere doğru sırasıyla on, on bir, on ve dokuz köşeli yıldız kümeleri ile çevrelenmiştir. Yıldız kümeleri beş kollu yıldızlarla kuşatılmıştır. Altı kollu yıldız dokuz köşeli yıldızların üzerine konumlandırılmıştır.

Görsel 27 Sevilla Pilatos Sarayı Kubbesi A-Fotoğrafi (R. Hoya'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

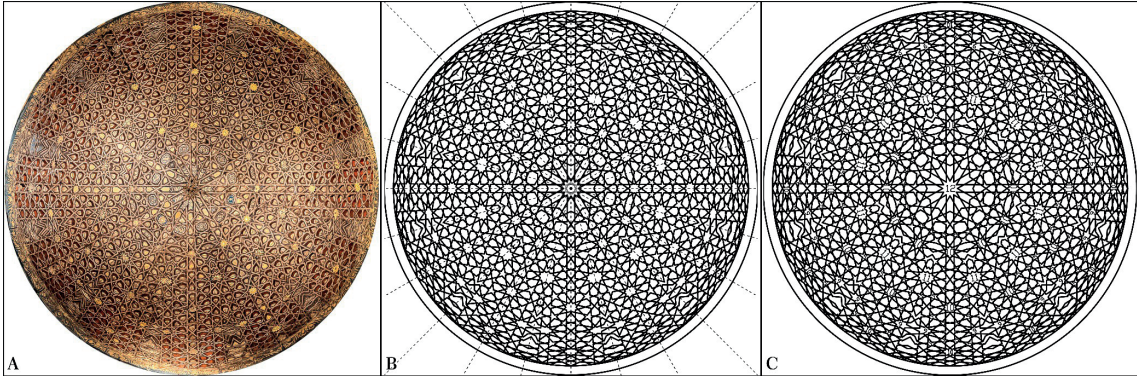
Sevilla'daki 16. yüzyıla tarihlenen San Gil Kilisesi 19. yüzyılda yıkılmış, kilisedeki ahşap kubbe parçaları Granada Güzel Sanatlar Müzesi, Eyalet Arkeoloji Müzesi ve Elhamra Müzesi deposuna dağılmıştır (Url-1). Yakın dönemde kubbenin parçaları bir araya getirilip eksik parçaları yapılarak restore edilmiştir (Aljazairi López 2010: 156-162). Bugün (Piezas del Museo de la Alhambra) Elhamra Müzesi'nde sergilenmektedir. Kubbe on üç panodan meydana gelmektedir. Ortada onikigen pano, onikigenin her bir kenarında

birer panonun bir araya getirilmesi ile kubbe yapılmıştır. Kubbenin geometrik tasarımı açık ve kapalı çizgilerle on iki katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 28). Geometrik tasarım içerisinde üçü ardışık kol sayısına sahip dört farklı yıldız türü ile karşılaşılmaktadır. Kompozisyonun merkezinde on iki köşeli yıldız kümesi vardır. Göbeğin çevresinde eteklere doğru sırasıyla on ve on bir köşeli yıldız kümeleri yerleştirilmiştir. Tüm kümele-
rin etrafında beş kollu yıldızlar konumlandırılmıştır.

Görsel 28 Sevilla San Gil Kilisesi Kubbesi (Elhamra Müzesi) A-Fotoğrafi (G. A. López'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Toledo'daki Torrijos Altamira Sarayı'nın dördüncü kubbesi diğerlerinden farklı olarak dairesel formdadır. Kubbe İspanya sınırları içerisinde Madrid Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Ahşap malzemeden künde-kârî tekniğinde yapılan kubbenin geometrik modeli açık kırık çizgilerle on iki katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 29). Dokuzdan on ikiye kadar ardışık kol sayısına sahip yıldızların bulunduğu kompozisyonda altı ayrı yıldız türü vardır. Modelin merkezinde on iki köşeli yıldız kümesi yer almaktadır. Merkezden eteklere doğru sırasıyla on, on bir, on ve dokuz köşeli yıldız kümeleri ile çevrelenmiştir. Kümeler etrafında beş kollu yıldızlar konumlandırılmıştır. Altı köşeli yıldızlar ise dokuz köşeli yıldız kümelerinin aralarında oluşturulmuştur.

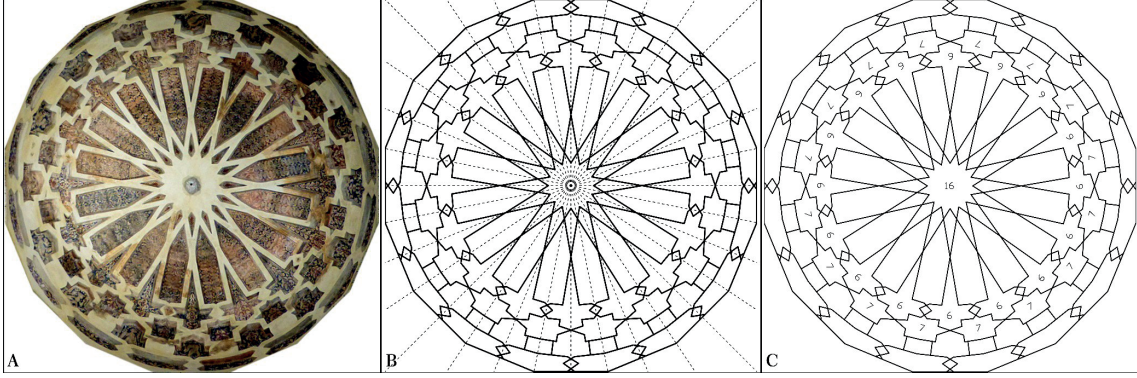

Görsel 29 Toledo, Torrijos Altamira Sarayı Kubbesi (Madrid Ulusal Arkeoloji Müzesi) A-Fotoğrafi (A. Skrobotov'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

On Altı Katmanlı Tasarım

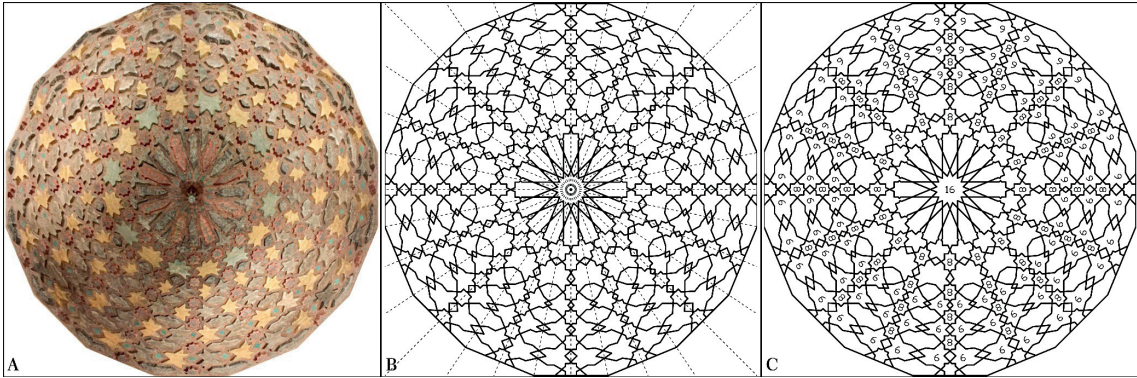
Sevilla kentindeki Santa Magdalena Kilisesi'nde bulunan Quinta Angustia Şapeli'nin orta bölümü de geometrik süslemeye sahip bir kubbe ile örtülmüştür. Bölümün ahşap künde-kârî kubbesi onaltıgen formudur. Kubbede geometrik şekillerin içleri gotik tarzda fi-

gürlü ve bitkisel süslemelerle bezenmiştir (Torres Balbas 1973: 290). Küçük boyutlu olan kubbenin geometrik kompozisyonu açık kırık çizgilerle on altı katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 30). Üç farklı kol sayısına sahip kompozisyonun merkezinde on altı köşeli yıldız kümesi yer almaktadır. Yıldızın etrafında altı ve yedi köşeli yıldızlar konumlandırılmıştır.

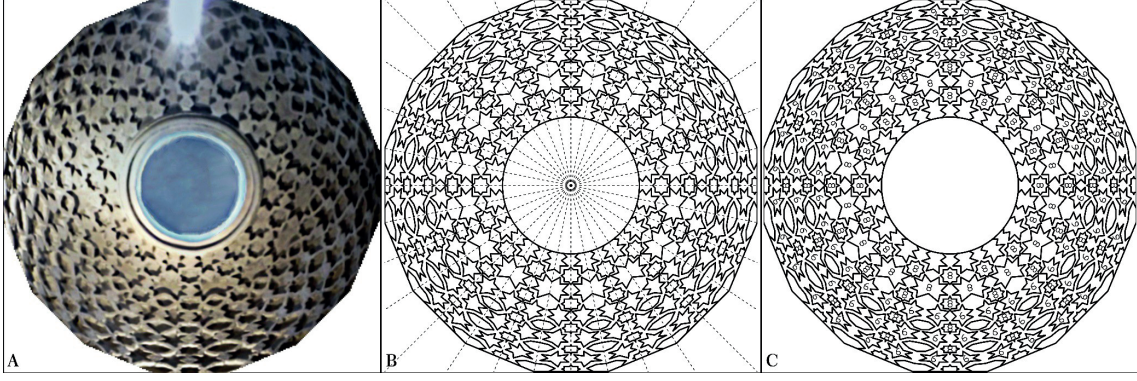
Görsel 30 Sevilla Santa Magdalena Kilisesi, Quinta Angustia Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (L. Taipo'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Sevilla'da yer alan 14. yüzyıla tarihlenen Santa Catalina Kilisesi içerisindeki Cristo de la Exaltación Şapeli'nin üzeri onaltıgen formlu tuğla kubbe ile örtülmüştür. Alçı sıvalı kubbenin üzeri boyanmıştır. Kubbenin geometrik kompozisyonu açık ve kapalı kırık çizgilerle onaltı katmanlı sistemde meydana getirilmiştir (Görsel 31). Farklı kol sayısına sahip üç yıldız şekli mevcuttur. Kubbenin merkezinde onaltı köşeli yıldız kümesi bulunmaktadır. Küme çevresinde eksen üzerinde dört sıra halinde sekiz köşeli yıldızlar yerleştirilmiştir. Sekiz köşeli yıldızların iki kenarında gayri muntazam altı köşeli yıldızlar konumlandırılmıştır.

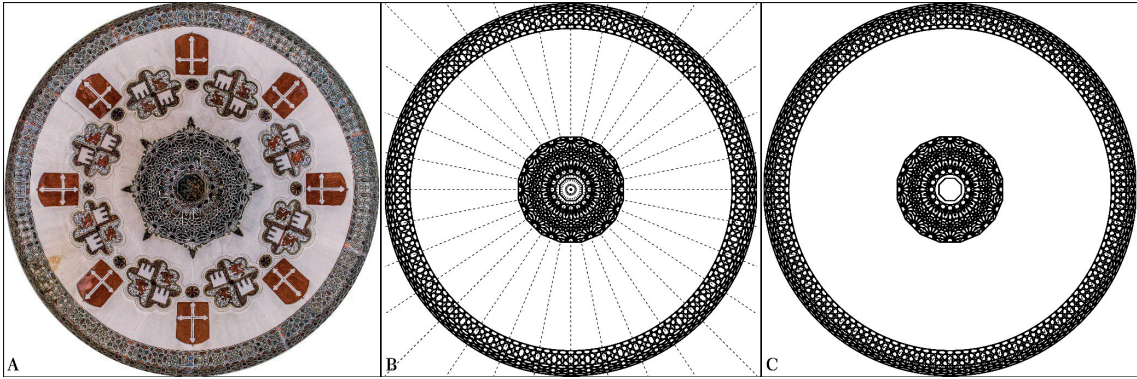
Görsel 31 Sevilla Santa Catalina Kilisesi, Cristo de la Exaltación Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (A. D. Barrera'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Sevilla'daki San Isidoro Kilisesi'nin Nuestra Señora de la Salud Şapeli 17. yüzyılda inşa edilmiştir. Şapelin onaltıgen formlu tuğla kubbesi aydınlık fenerli ve alçı sıvalıdır. Geometrik düzeni Quinta Angustia Şapeli'nin en batısındaki kubbeyi andırmaktadır. Hayli bozuk verilen geometrik model on altı katmanlı sistemde oluşturulmuştur (Görsel 32). Modelde iki farklı yıldız sürekli tekrar ettirilmiştir. Eksen çizgileri üzerinde dört sıra halinde sekiz köşeli yıldız sıralanmış aralara gayri muntazam altı köşeli yıldızlar yerleştirilmiştir.

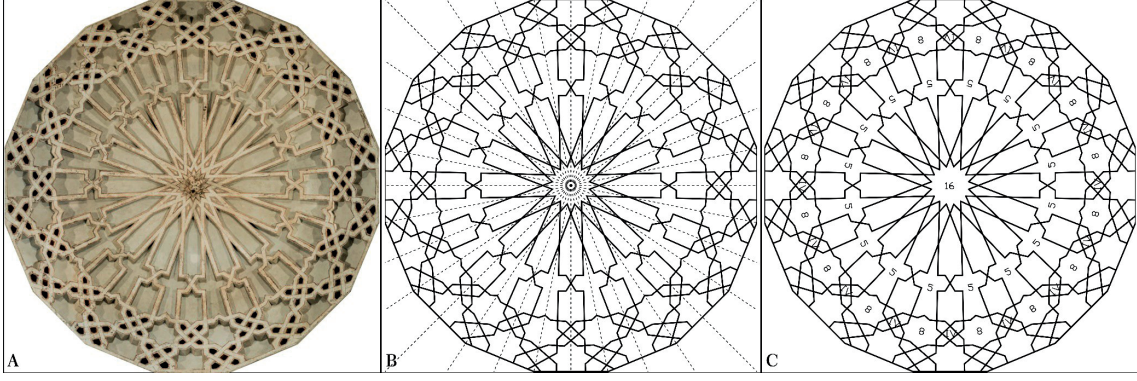
Görsel 32 Sevilla San Isidoro Kilisesi, Nuestra Señora de la Salud Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (L. Taipo'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Valladolid'deki San Llorente Şapeli'nin diğer kubbesi dairesel formdadır. Geometrik kompozisyon açık kırık çizgilerle on altı katmanlı sistemde oluşturulmuştur (Görsel 33). Kubbede iki ayrı modelde dört farklı yıldız türü ile karşılaşmaktadır. Kubbenin göbeğinde mukarnaslı sarkıt yer almaktadır. Sarkıtın çevresinde on altı kere tekrar eden sekiz köşeli yıldız kümeleri vardır. Kümeler birbirilerine beş kollu yıldızlarla bağlanmıştır. Etekteki modelde ise atmış dört kere tekrar eden sekiz köşeli yıldız bulunmaktadır. Sekiz köşeli yıldızlar, dört ana eksenle altı kollu yıldızlarla ara eksenle dört kollu yıldızlarla kuşatılmıştır.

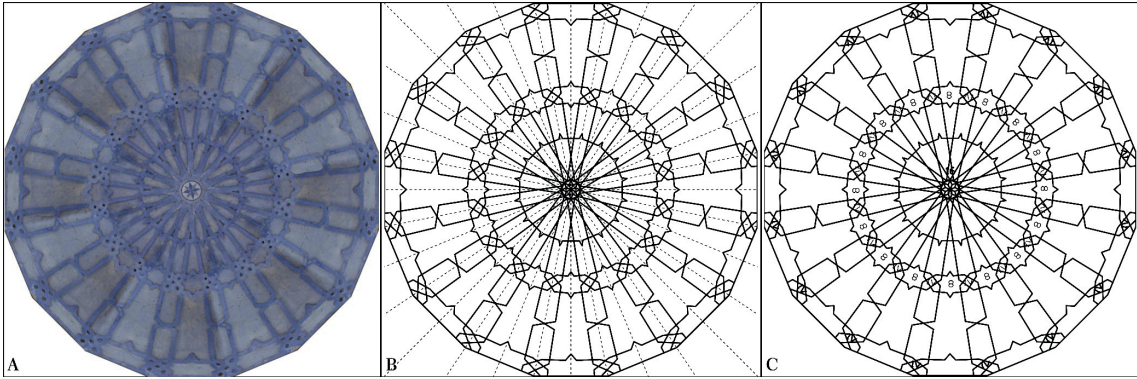
Görsel 33 Valladolid San Lorenzo Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (S. L. Pastor'dan İşlenerek) B- Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Valladolid'deki Tordesillas bölgesinde bulunan Santa Clara Kraliyet Manastırı'ndaki Altın Şapel (Capilla Dorada) 14. yüzyılda inşa edilmiştir. Şapelin on altıgen formu kubbesi tuğladan yapılmıştır. Kubbede açık kırık çizgilerle on altı katmanlı sistemde kompozisyon tasarlanmıştır (Görsel 34). Dört farklı yıldızın bulunduğu kompozisyonun merkezinde on altı köşeli yıldız kümesi yer almaktadır. Küme beş köşeli yıldızla çevrelenmiştir. Etekte sekiz köşeli yıldızlar ile dört kollu yıldızlar dönüşümlü olarak tekrar ettirilmiştir.

Görsel 34 Vallodolid, Tordesillas Santa Clara Kraliyet Manastırı, Altın Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (T. Scheidt, C. Stein'den İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

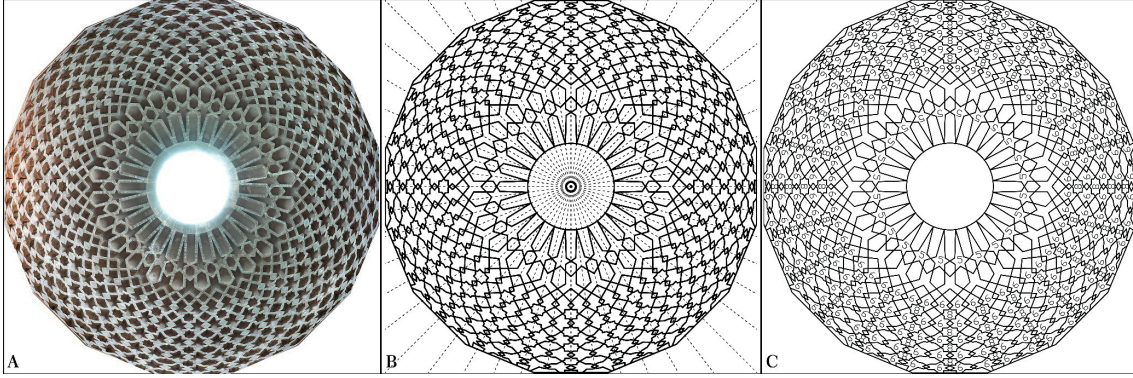
Vallodolid'in Olmedo bölgesinde yer alan Santa Maria Manastırı'ndaki Mejorada Şapeli 1410 yılında tamamlanmıştır (Alonso Ruiz ve Martínez de Aguirre 2011: 115). Kare planlı şapelin üzeri onaltıgen formu tuğla kubbe ile örtülmüştür. Tuğla kubbe alçı ile kaplanmış ve boyanmıştır. Kubbenin kompozisyonu açık ve kapalı kırık çizgilerle onaltı katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 35). Kompozisyonda üç farklı yıldız grubu yer almaktadır. Kompozisyonun merkezinde sekiz kollu yıldız bulunan dairesel madalyon vardır. Madalyon etrafındaki şekiller on altı kollu yıldızın kollarını meydana getirmektedir. Yıldız kümesinin çevresinde sekiz köşeli yıldızlar ile aralarda dört kollu yıldızlar tekrar etmektedir. Dört kollu yıldızlar kubbe eteklerinde de mevcuttur.

Görsel 35 Vallodolid, Olmedo Santa Maria Manastırı, Mejorada Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (M. Borrás'dan İşlenerek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Yirmi Dört Katmanlı Tasarım

Sevilla'daki Santa Marina Kilisesi'nde yer alan Pietà Şapeli muhtemelen 1415 yılı civarında kraliyet filolarının baş armatörü Juan Martinez tarafından mezar yeri olarak inşa ettirilmiştir (Torres Balbas 1973: 290). Şapeli örten aydınlık fenerli, on altıgen formu tuğladan yapılmış ve üzeri alçı ile sıvanmıştır. Kare parçaların içerisinde çini parçalar vardır. Kubbenin geometrik süslemesi açık ve kapalı kırık çizgilerle yirmi dört katmanlı sistemde tasarlanmıştır (Görsel 36). Kompozisyonda beş, altı ve sekiz olmak üzere üç farklı yıldız kullanılmıştır. Merkezdeki aydınlık feneri çevresinde yirmi dört kere tekrar eden beş kollu yıldızlar konumlandırılmıştır. Merkezden eteklere doğru dört sıra halinde sekiz köşeli yıldız sırası yer almaktadır. Sekiz köşeli yıldızların her iki yanına altı köşeli yıldızlar yerleştirilmiştir.

Görsel 36 Sevilla Santa Marina Kilisesi, Pietà Şapeli Kubbesi A-Fotoğrafi (J. L. F. Cabana'dan İhlene- rek) B-Dönel Simetri Katmanları C-Yıldız Çizimi

Sonuç

Yaklaşık 8 yüzyıl İber yarımadasında kalan İslam devletleri yarımadaının kültürünü ve sanatını derinden etkilemiştir. Bölgede İslam sanatı etkileşimi konusu mevzu bahis olduğunda genelde günümüze sağlam olarak gelebilmiş Kurtuba Ulu Cami ve El-Hamra Sarayı gibi İslam şaheserleri örnek verilmektedir. Kuşkusuz devrinin ötesinde muhteşem mimari düzene ve süslemelere sahip olan bu yapılar etkileşimde büyük rol oynamıştır. Ancak tarihi kaynakların anlatımından hareketle günümüze gelebilen eserler buz dağının sadece görünen yüzü kadardır. Bölgede çok daha zengin bir İslam mirasının olduğu dönem kaynaklarında aktarılmaktadır. Çeşitli dönemlerde kenti ziyaret etmiş Endülüs tarihçilerinin eserlerinde sadece Kurtuba şehrinde 1600-3877 arasında değişen mescit, 700-900 arasında değişen hamam zikredilmektedir (Yıldız 2008: 109-110). Başka bir kaynakta Kurtuba'da 600 cami ve medrese, 800 hamam, 50 bimaristandan bahsedilmektedir (Irving, 2002: 451-453). Kurtuba gibi Endülüs'teki diğer İslam şehirleri de çeşitli yapılarla donatılmış olmasına rağmen günümüze çok azı gelebilmiştir (Şeyban 2013: 1016). Yani eldeki İslam bakiyeleri söz konusu anlatımların kısa özeti mahiyetindedir. Bundan dolayı etkileşimin boyutlarını keskin hatlarla saptamak güçtür. Söz konusu kubbe tasarımları bugün özgün tasarımlar olarak görülse de aslında Endülüs'teki yitip giden İslam yapılarını örten tasarımlar da olabilir.

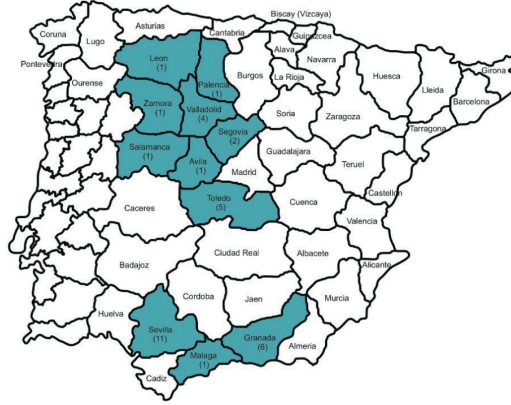
Mekanların üzerini gökyüzü formlu kubbe ile örtme fikrinin kadim bir geçmişi vardır. Endülüs bölgesinde bunun en önemli temsilcisi şüphesiz Elhamra Sarayı'dır. Sarayın çeşitli bölümlerinin üzeri sembolik gökyüzü ile örtülmüştür. Gökyüzü şeklinde örtü birimleri çeşitli yıldızların yer aldığı geometrik formda yapıldığı gibi mukarnaslarla da yapılmıştır. Üstelik tasarımlar renklendirilmiş ve yapay bir gökyüzü canlandırılmıştır. Geceyi temsilen Afganistan'dan getirtilen "lapis lazuli" (lacivert taşı) ile kubbeler boyanmış yıldızları ve gezegenleri temsilen altın yıldız, sarı, yeşil, mavi, kırmızı, siyah ve beyaz renkler kullanılmıştır. Renklerin yanı sıra değerli taşlardan kakmalar da yapılmıştır. Söz konusu tasarımlar İbn Zümrek'in şiirleri ile yazıya dökülmüş, ifadenin daha da güçlendirilmesi sağlanmıştır. "Kubbe, odaların ihtişamının üzerinde asılı duran, opal, safir ve inciler gibi parlayan, kendi etrafında dönen Süleyman'ın tahtıranı gibidir; gündüzleri böyledir, alacakaranlıkta ise yıldızların burçları oluşturduğu gökyüzüne benzer." diyerek kubbenin görsel güzelliğini ifade etmiştir (Bargebuhr 1968: 98). Benzer örtülerin Medinetü'z-Zehra gibi diğer Endülüs İslam saraylarında olabileceği düşünülebilir.

Gökyüzü formlu kubbelerin örttüğü mekanlara bakıldığında mekanların sıradan yerler olmadığı görülmektedir. Kiliselerin bema bölümünde, pastoforion hücrelerinde, şapellerinde, sarayların baş ya da özel odalarında kullanılmıştır. Söz konusu örtünün kutsal alanları ve özel alanları örttüğü belirtilebilir. Elhamra sarayında gördüğümüz taht odasının gökyüzü biçimindeki örtüsünün sembolik bir anlamı olduğu aşikardır. Grabar metaforik olarak sürekli dönen ve sonsuz hareket eden takımyıldızlarıyla verilen gökyüzünün iktidarın en güçlü imgesi olduğunu, ideolojik olarak ise yeryüzünde ebediyen meşru iktidarın aile üyelerine bahşedildiğini belirtmektedir (Grabar 1990: 16). Kuşkusuz bu etki Hristiyan yapılarını etkilemiş İspanyol saraylarının taht odaları tıpkı İslam sarayları gibi gökyüzü formlu kubbelerle örtülmüştür. Sevilla ve Segovia şehirlerinde yer alan Alcazar'ların taht ya da elçi odalarının benzer kubbelerle kapatılması bunun temsilidir. Buralar hükümdarların özel misafirlerini ağırladığı sembolik anlamlar taşıyan mekanlar olmuştur (Alonso Ruiz 2021: 19). Dini yapılarda ise göksel alemin yeryüzündeki bir yansıması ve ruhani iktidarın sembolü olarak kullanılmış olmalıdır.

Hristiyan mimarisinde kubbede farklı kol sayısına sahip yıldızları bir araya getirerek bezeme geleneği İslam sanatının etkisi sonucu ortaya çıkmıştır. Söz konusu etki İber yarımadası ile sınırlı kalmıştır. İtalya ve Fransa gibi ülkelerin sınırları içerisinde herhangi bir örnekle karşılaşmamıştır. XIV. yüzyılda Fransa'nın güneyindeki Avignon Papa Sarayı'nın tavan süslemeleri için İspanya'dan Müslüman sanatkarlar çağrıldığı ve Mağribi ustaların İspanyolların "artesonado" adını verdikleri tavan süslemelerini yaptıkları belirtilmektedir (Lombard 2009: 175). Fransa'da İslami karakterli tonoz örtü kullanıldığına göre gökyüzü formlu kubbe örneği de yapılmış ama günümüze gelememiş olabilir. Mudejar mimarisinde gökyüzü formlu kubbe bezemeleri 34 örnekte 29 ayrı yapıda tespit edilmiştir. İncelediğimiz örnekler dışında Leon şehrinde Grajal de Ribera bölgesinde Santa Eulalia Kilise'sinde, Santa Colomba de la Vega bölgesinde Santa Colomba Kilise'sinde, Granada şehrinde San Pedro ve Pablo Kilisesi'nde, Guadalajara şehrindeki Infantado Sarayı'ndaki Salon de Salvajes'te, Zamora şehrinde Santa Colomba de las Carabias bölgesinde San Juan Kilise'sinde, Toro bölgesinde Santa Sofia Manastırı'nda benzer örnekler yer almaktadır. Hatta yarımada dışında Kanarya Adaları'nda Cortes de Baza Kilisesi'nde gökyüzü formlu kubbe görülmektedir (Nuere 2020: 230). Katalog bölümünün daha yoğun olmaması adına söz konusu örnekler dahil edilememiştir. Tespit edemediğimiz örneklerin de olduğu düşünülecek olursa İber yarımadası gökyüzü formlu kubbeler açısından oldukça zengindir. İslam mimarisinde tespit edebildiğimiz toplam örnek sayısı 33'tür (Altın 2024: 172). Hristiyan kubbelerinde gökyüzü formları yarımadanın güney ve orta-kuzey bölgesinde yoğunlaşmaktadır (Görsel 37). Kubbelerdeki geometrik kompozisyonlar tüm örneklerde iç yüzeyde yer almaktadır. İslam mimarisinde Mısır ve İran gibi coğrafyalarda kubbelerin dış yüzeyleri de geometrik süsleme ile bezenmektedir. Hiçbir mudedar kubbelerinin dış yüzeyi farklı yıldızların bir arada görüldüğü geometrik kompozisyonda süslenmemiştir. Şüphesiz bunda bölgesel uzaklıklar etken olmuştur. Mudedar sanatının etki alanı aslında İslam coğrafyasının bütününden ziyade bölgeseldir. En büyük etki Endülüs'teki İslam devletlerinin tesiridir. Endülüs bölgesinden başka Kuzey Afrika (Mağrip) bölgesinin de etkisinden söz edilebilir. Mudedar sanatın en erken dönemleri Murabit ve Muvahhid dönemlerine 11-12. yüzyıla denk gelmektedir. Bu tarihten sonra bölgedeki Gırnata Nasrileri gibi İslam devletleri ile diğer Hristiyan devletlerinin sanatları aynı kaynaktan beslenmiştir (Aguilar García 1984: 89-90).

Hristiyan mimarisinde kilise, manastır, şapel ve saraylarda görülen geometrik süslemeli İslami kubbeler, iki tür malzemedden yapılmıştır. İlki tuğla, ikincisi ise ahşap kubbe-

lerdir. En çok örnek ahşap kubbelerde karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz 34 örnek içerisinde 10'u tuğla 24'ü ahşap malzemeden yapılmıştır. Tuğla kubbelerin yüzeyleri alçıyla sıvanmış ve üzerleri boyanmıştır. Bunun yanı sıra sade tutulmuş örnekler de vardır. Tuğla ve alçının kullanıldığı kubbelerde geometrik nizam düzensiz olabilmektedir. Çizgilerin bir anda bitmesi, garip geometrik şekillerin ortaya konulması mudejar sanatının yorumu olarak görülebilir. Mudejar mimaride kubbelerde gördüğümüz farklı yıldız gruplarının bir araya getirildiği geometrik tasarımlar genelde kavisli yüzeylerden ziyade düz yüzeylere uygulanmıştır.

Görsel 37 Gökyüzü Formlu Kubbelerin İber Yarımadasında Bulunduğu Şehirler

İspanyollar daha çok Endülüs ve Mağrip bölgesindeki kubbenin ahşap panolarla kaplandığı daha kolay olan yöntemi benimsemişlerdir. Çünkü kavisli yüzeylerde alan yerine göre genişleyip daraldığı için arka planda farklı bir geometrik hesaplama yapılması gerekmektedir. Mudejar sanatta kubbe yüzeyleri zırh (armadura) olarak belirtilen düz panolarla kaplanarak Öklid geometrisi kullanılmış ve tasarımlarını yüzeylere daha rahat aktarmışlardır. Örneklerden 11'i kavisli yüzeye işlenmişken 23'ü düz panolarla yapılmıştır. Gökyüzü formlu kubbelerin 22'si sekizgen, 8'i onaltıgen, 4'ü ise dairesel formdadır. Geometrik kompozisyonda 12 ve üzeri katman sayılarında, dairesel ya da onaltıgen form tercih edilmiştir. Genelde 8 katmanlı sistemde sarlanan örneklerde sekizgen form kullanılmıştır. Mudejar sanatında karşılaşılan geometrik kompozisyonlar İslam bilgi birikiminin ve sanatının tesiriyle ortaya çıkmıştır (Mülayim 1996: 103). İncelediğimiz örneklerin sekizinde 2, onunda 3, altısında 4, beşinde ise 5 ve 6 farklı kol sayısına sahip yıldız türü bir arada bulunmaktadır. Kol sayıları 4 ile 16 arasında değişmektedir. Kuşkusuz geometrik model içerisinde ardışık ve asal sayıdaki kol sayısında yıldızları bir arada vermek gelişmiş bir geometri bilgisi gerektirmektedir. Örneklerin bazılarında ardışık ya da asal kol sayılarına sahip yıldızlar görülmektedir. Beşinde 3, dördünde ise 4 ardışık kol sayısına sahip yıldızlar mevcuttur (Tablo 1).

Ahşap kubbelerin hepsinde künde-kârî tekniği kullanılmıştır. Sadece Segovia'daki Sala Capitular'da yer alan kubbe hakiki künde-kârî tekniğindedir. Diğer kubbeler taklit künde-kârî tekniğinde yapılmıştır. Taklit künde-kârî tekniğinde lambalı-zıvanalı çıtalarla panolar oluşturulmakta, pano halindeki çıtaların arkasına ahşap yekpare levhalar çakılarak kubbe üretilmektedir. Çıtaların aralarında kalan boşluklar farklı renklerde boyanmakta ve çıtalarla kontrast meydana getirilmektedir. Yalnızca bazı yıldızların ya da geometrik şekillerin içlerine dolgu parçaları yerleştirilmektedir. Görünüş itibarıyla hakiki künde-kârî tekniğine benzetilmektedir.

İber yarımadasında gittikçe sınırlarını genişleten Hristiyan devletleri özellikle 13. yüzyıldan itibaren hayranlık duydukları İslam mimarisi ve sanatını kendi eserlerinde kullanmaya başlamışlardır. Hristiyan kubbelerindeki yıldız biçimindeki kaburga formları da İslam sanatının etkisi olarak mudejar sanatına yansımıştır (Giese vd. 2016: 1309). İslami geometrik süsleme eğilimi 13. yüzyılın ortası veya sonu ile 14. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır (Nuere 2017: 41). Zamanla popülerlik kazanan İslam geometrik süslemeleri özellikle

15 ve 16. yüzyıllarda birçok yapıda kullanılmıştır. Bölgedeki maddi kültür varlıkları incelendiğinde Mudejar sanat 17. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür (Özkan Altınöz, 2022: 1653). Buna paralel olarak gökyüzü formulu kubbelerin biri dışında 14-16. yüzyıl zaman aralığında yapıldıkları görülmektedir. 17. yüzyıl Müslümanların İspanya Kralı III. Philip (Felipe) tarafından zorunlu tehcire uğradıkları dönemdir (Braudel 1990: 91). Bu dönemde Hristiyanlar İber yarımadasını sadece İslam toplumlarından arındırmayı amaçlamamış, aynı zamanda sanatın ve kültürün arındırılmasını da sağlamışlardır. İspanyollar mudejar üslup yerine Rönesans veya pan-Avrupa üsluplarını tercih etmişlerdir (Ecker 2004: 58).

Tablo 1 Yıldız Formlu Kubbelerin Sayısal Değerleri

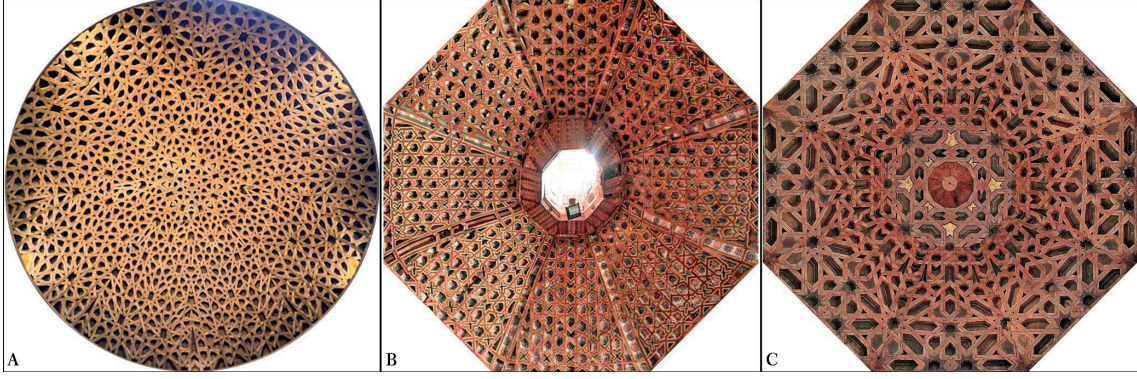
	Bulunduğu Yer	Yapı Adı	Malzeme	Tarihi	Form	Katman	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	16
1	Malaga	Buenavista Sarayı	Ahşap	16. yy	Sekizgen	4	x	x		x	x	x		x			
2	Sevilla	Alcazar Sarayı, Dormitorio de la Reina	Ahşap	15. yy	Sekizgen	8		x	x	x	x		x				
3	Sevilla	Santa Magdalena Kilisesi, Quinta Angustia Şapeli-1	Ahşap	15. yy	Sekizgen	8		x			x						x
4	Sevilla	Santa Magdalena Kilisesi, Quinta Angustia Şapeli-2	Tuğla-Alçı	15. yy	Sekizgen	8					x						x
5	Sevilla	San Pedro Kilisesi, Sacramental Şapeli	Tuğla-Alçı	14. yy	Sekizgen	8			X		x						
6	Granada	Santiago Kilisesi	Ahşap	16. yy	Sekizgen	8		x	x				x				x
7	Granada	San Miguel Bajo Kilisesi	Ahşap	16. yy	Sekizgen	8	X		x		x						
8	Granada	Merced Manastırı	Ahşap	16. yy	Sekizgen	8		x					x				
9	Granada/Baza	Santiago Apóstol Kilisesi	Ahşap	16. yy	Sekizgen	8		x					x				
10	Granada/Baza	Nuestra Señora de la Anunciación Kilisesi	Ahşap	16. yy	Sekizgen	8		x			x						
11	Granada/Guadix	Santo Domingo Manastırı, Ana Şapeli	Ahşap	16. yy	Sekizgen	8	X	x					x				
12	Toledo/Torrijos	Altamira Sarayı-1 (Fransa Villandry Kalesi)	Ahşap	15. yy	Sekizgen	8		x			X		x				
13	Toledo/Torrijos	Altamira Sarayı-2 (Victoria and Albert Müzesi)	Ahşap	15. yy	Sekizgen	8				x	x						
14	Toledo/Torrijos	Altamira Sarayı-3 (California Legion of Honour Müzesi)	Ahşap	15. yy	Sekizgen	8	x				x						
15	Toledo	Concepción Francisca Manastırı, San Jerónimo Şapeli	Tuğla-Çini	15. yy	Sekizgen	8	x	x		x	x	x					x
16	Valladolid	Katedral, San Llorente Şapeli	Tuğla-Alçı	14. yy	Sekizgen	8		x	x	x	x		x		x		
17	Segovia	Alcazar Sarayı, Taht Odası	Ahşap	15. yy	Sekizgen	8		x	x		x		x				
18	Segovia	San Antonio Kraliyet Manastırı, Sala Capitular	Ahşap	15. yy	Sekizgen	8		x	X		X	x			x		
19	Leon/Azares del Páramo	Asunción Kilisesi	Ahşap	15. yy	Sekizgen	8		x				x			x		
20	Palencia/Cisneros	San Facundo ve San Primitivo Kilisesi	Ahşap	16. yy	Onaltıgen	8		x		x	x	x			x		
21	Avila/Madrigal de las Altas Torr	San Nicolas de Bari Kilisesi	Ahşap	14. yy	Sekizgen	8		x	x		x	x			x		
22	Salamanca/Ragama	El Salvador Kilisesi	Ahşap	16. yy	Sekizgen	8		x	x		x		x				
23	Zamora/Tora	Sancti Spiritus Kraliyet Manastırı	Ahşap	14. yy	Sekizgen	8		x			x	x					
24	Sevilla	Alcazar Sarayı, Salon de los Embajadores	Ahşap	15. yy	Dairesel	12		x				x	x		x	x	

25	Sevilla	Pilatosa Sarayı	Ahşap	16. yy	Dairesel	12		x	x			x	x	x	x		
26	Sevilla	San Gil Kilisesi (Elhamra Müzesi)	Ahşap	16. yy	Onkigen	12		x				x	x	x	x		
27	Toledo/Torrijos	Altamira Sarayı-4 (Madrid Ulusal Arkeoloji Müzesi)	Ahşap	15. yy	Dairesel	12		x	x			x	x	x	x		
28	Sevilla	Santa Magdalena Kilisesi, Quinta Angustia Şapeli-3	Ahşap	15. yy	Onaltıgen	16			x	x							x
29	Sevilla	Santa Catalina Kilisesi, Cristo de la Exaltación Şapeli	Tuğla-Alçı	14. yy	Onaltıgen	16			x		x						x
30	Sevilla	San Isidoro Kilisesi, Nuestra Señora de la Salud Şapeli	Tuğla-Alçı	17. yy	Onaltıgen	16			x		x						
31	Valladolid	Katedral, San Llorente Şapeli	Tuğla-Alçı	14. yy	Dairesel	16	x	x	X		x						
32	Valladolid/ Tordesillas	Santa Clara Kraliyet Manastırı, Altın Şapeli	Tuğla-Alçı	14. yy	Onaltıgen	16	X	x			x						x
33	Valladolid/ Olmedo	Santa Maria Manastırı, Mevorada Şapeli	Tuğla-Alçı	15. yy	Onaltıgen	16	X				x						x
34	Sevilla	Santa Marina Kilisesi, Pietà Şapeli	Tuğla-Alçı	15. yy	Onaltıgen	24		x	x		x						

Müslüman sanatçılar Hristiyanların egemenliği altında inşaat, duvarcılık, marangozluk, alçı, çini ve maden işçiliği gibi alanlarda kraliyet mensuplarına, kiliseye, soylulara ve Yahudilere hizmet etmişlerdir (Ecker 2004: 58). Sanatçılar İslami yazıtlar, geometrik süslemeler, stilize bitkiler ve figürler gibi İslami karakterli çeşitli süslemeleri yapmaya devam etmiş olsalar da farklı zevkleri ve talepleri karşılamak için yeni pazara uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Bundan dolayı ilerleyen dönemlerde gotik motiflerle ve hane-dan armalarıyla harmanlanan yeni bir tarz meydana gelmiştir (Serra Desfilis 2010: 113). Bunun yanında Hristiyanlığa tezat olarak görülen bazı unsurlarını korumuşlardır. Örneğin bazı saraylarda kiliselerde veya manastırlarda Arapça yazılmış dini ibareler mevcuttur. Bunun bir örneği Toledo şehrinde San Jeronimo Şapeli'nin kubbesindeki çinilerde bulunmaktadır. Çini üzerinde "Kelime-i Tevhid" ve "Allahuekber" ibareleri geçmektedir. Benzer bir durum hilal sembolü için söylenebilir. Leon Santa Eulalia Kilisesi kubbesine hilal sembolü işlenmiştir. Hilal sembolü Teruel Katedrali'nin çatı girişi üzerinde de yer almaktadır. Yazılar ve semboller aslında Endülüs'teki İslam geleneğinin ne kadar benimsendiğinin göstergesidir. Kubbelerin çoğunda usta imzası bulunmadığından ötürü eserlerin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Yaygın görüşe göre erken dönem örnekleri Müslüman sanatçılar tarafından yapılmış, sonrasında Hristiyanlar kendi sanatçılarını yetiştirmişlerdir. Hristiyanlar özgün sanatlarıyla sentezleyerek İslam sanatı ve mimarisinden farklı sanat ortaya koymuşlardır.

Coğrafi keşiflerle birlikte İslam sanatı İspanyollar eliyle mudejar sanatı kapsamında Amerika kıtasına ulaşmıştır. Kıtada çan kuleleri, örtü birimleri, kemer formları, çini, ahşap ve alçı süslemeleri İslam sanatı etkisinde yapılmıştır. Bu etkilerden biri de gökyüzü formu kubbeler olmuştur. Amerika kıtasına taşınan bu etki öyle yoğun gerçekleşmiştir ki 17-18. yüzyıllarda dahi varlığını sürdürerek Kolombiya ve Venezuela mimarisinin karakteristik öğelerinden biri haline gelmiştir (Marco Dorta, 1973: 61). Bunun dışında geometrik kompozisyonlar barok öğelerle harmanlanarak yeni formlar da meydana getirilmiştir (Marco Dorta, 1973: 212). Gökyüzü formu kubbelerin çoğu günümüze ulaşamamış olsa da birkaçı hala varlıklarını sürdürmektedir. Güney Amerika'daki Şili devletinin Lima şehrindeki San Francisco Manastırı'nın kubbesi en bilinen örnektir. 16. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen manastır 17 ve 19. yüzyıllarda yaşadığı depremlerle birlikte yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir. Günümüzdeki geometrik formu kubbe 20. yüzyılın sonlarında mimar Alberto Barreto Arce tarafından yapılmış reproduksiyon örneğidir (Url-2). Bolivya devletinin Sucre şehrindeki San Miguel Kilisesi'nde (Özkan Altınöz, 2013: 215) Ekvador devletinin Quito şehrindeki San Francisco Kilisesi'nde de gökyüzü form-

lu kubbeler kullanılmıştır. Kuzey Amerika’da ise Meksika devletinin San Pedro Garza García şehrindeki La Milarca Müzesi’nde İslami karakterli gökyüzü formlu bir kubbe yer almaktadır (Görsel 38). İspanya’da günümüzde bu etki neo- mudejar akımı olarak devam etmektedir. Sevilla’daki Plaza de America’da, Barcelona, Granada ve Madrid’de boğa güreşi organizasyonları için inşa edilen arena binasında, Toledo Tren Garı’nda bunun etkile- ri görülebilmektedir (Özkan Altınöz, 2013: 216-229, Özdemir 2017: 317).

Görsel 38 A-Şili Lima San Francisco Manastırı Kubbesi (J. P. El Sous’dan İşlenerek) B- Bolivya Sucre San Miguel Kilisesi Kubbesi (Soy Sucre’den İşlenerek) C-Meksika San Pedro Garza García La Milarca Müzesi Kubbesi (J. M. Cavazos’dan İşlenerek)

Orta Çağ’da Müslümanlar özellikle ahşap işçiliğinde ileri derecede teknik, üslup ve süsleme bilgisine sahiptiler (Bakır, 2001: 75-160). Mimari elemanlardan el sanatlarına pek çok alanda ahşabı işleyerek eserlerinde istifade etmişlerdir. Mimaride ahşaptan sadece tamamlayıcı elemanlarda faydalanılmamış, aynı zamanda strüktürel elemanlarda da kullanılmıştır. Mudejar sanatını strüktürel elemanlardan bilhassa örtü birimlerinin etkilediği görülmektedir. Yapımı en ustalık gerektiren kubbe, bunların başında gelmektedir. Avrupa mimarisinde ahşap kubbe oldukça nadir olmasına rağmen mudejar sanatında çok karşılaşılmamasının sebebi tamamıyla İslam etkisidir. İslam dünyasının teknik ve süsleme bilgisi Endülüs yolu ile İspanyollara intikal etmiş, mudejar marangozlar İslam ahşap işçiliğini kendine özgü yorumlayarak İspanyolcada “pary nudillo”, “armadura” ya da “artesonado” adını verdikleri ahşap tavanlar inşa etme sanatında usta olmuşlardır (Ecker 2004: 58). Orta Çağ İspanya’sında ahşap kubbe inşa etmeyi bilmek, yapısal marangozlar loncası üyesinin ulaşabileceği en yüksek merteye olduğu ve böyle bir seviye ulaşan ustanın “Iumetrico” rütbesi ile anıldığı belirtilmektedir (Candelas-Gutiérrez- Ruiz-Jaramillo 2023:1-16). İspanyollar “armadura de lazo” olarak bildikleri geçmeli ahşap tekniğini 13. yüzyıldan itibaren kullanmaya başlamışlardır. 17. yüzyıla kadar varlığını sürdüren teknik sonrasında yavaş yavaş ortadan kaybolmuştur. 17. yüzyılın başlarında Sevilla’lı ahşap ustası Diego López de Arenas, marangozların eğitimi için bir dizi çalışma kaleme almıştır. Ancak İslam etkili ahşap sanatı popüleritesini sonraki dönemlerde yitirmiş, kaybolmaya yüz tutmuştur. Eserler bakımsızlıktan ve ilgisizlikten bir bir yok olurken 20. yüzyılda Enrique Nuere tarafından Diego López de Arenas’ın eserleri keşfedilmiş ve incelenerek yeniden canlandırılmıştır (Url-3). Kendisinden sonra yapılan çalışmalara öncülük eden Nuere sayesinde günümüzde söz konusu teknikler İspanya’da Mimarlık ve Tasarım Okullarında uygulamalı olarak öğretilmektedir (Url-4). Sanat önce yapanın, sonra sahip çıkanındır. Bugün İslam dünyası geçmişine tam olarak sahip çıkamazken son yıllarda İspanyollar mudejar sanatı yaşatmak adına büyük istek ve arzu duymaktadır. Günümüz-

de UNESCO tarafından Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde gökyüzü formlu kubbeler adına herhangi bir tescil bulunmamaktadır. Gerekli hassasiyeti gösterip kendi sanatımıza sahip çıkmazsak yakın bir dönemde İspanya adına tescil edilmesi mümkün olabilir.

Kaynakça

Aguilar García, M. D. (1984). “Las Armaduras Mudéjares y Su Proporción”, *Cuadernos de Arte de la Universidad de Granada*, 16, s.79-92.

Aljazairi López, Gloria (2010). *Carpintería de lo Blanco, Teoría, Traza y Reproducción: Las Cubiertas de Lazo del Convento de la Merced*, Granada Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Granada.

Alonso Ruiz, Begoña (2021). “Palacios Reales y Memoria Dinástica: El Alcázar de Segovia”, *Lexicon Storie e Architettura in Sicilia*, Palermo, s.17-24.

Alonso Ruiz, Begoña-Martínez de Aguirre, Javier (2011). “Arquitectura en la Corona de Castilla en torno a 1412”, *Artigrama*, 26, s.103-147.

Altın, Alper (2020). *Anadolu Selçuklu Mimarisindeki Geometrik Süslemelerde Restorasyon Hataları*, Konya.

Altın, Alper (2021). “Türk-İslam Kubbelerinde Çarkıfelek Formları”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 30, İstanbul, s.29-80.

Altın, Alper (2024). “İslam Kubbelerinde Gökyüzü Formları (Geometrik Süslemede Farklı Yıldız Şekillerinin Bileşimi)”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 52, Konya, s.149-178.

Aranda Bernal, Ana “El origen de la Casa de Pilatos de Sevilla. 1483-1505.”, *Atrio*, 17, s.133- 172.

Bakır, Abdulhalik (2001). “Orta Çağ İslam Dünyasında Deri, Tahta ve Kâğıt Sanayi”, *Belleten*, 65/242, Ankara, s.75-160.

Bargebuhr, Frederick P. (1968). *The Alhambra a Cycle of Studies on the Eleventh Century in Moorish Spain*, Berlin.

Braudel, Fernand (1990). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, 2, Çev:M. A. Kılıçbay, İstanbul.

Candelas-Gutiérrez, A.-Ruiz-Jaramillo, J. (2023). “Structural Behaviour Geometric and Constructive Analysis of the Medieval Wooden Dome in the Hall of Ambassadors of the Alcazar of Seville”, *Journal of Architectural Engineering*, 29/3, 1-16.

Ecker, Heather (2004). *Caliphs and Kings The Art and Influence of Islamic Spain*, New York.

Fernández Rojas, Matilde (2008). *Patrimonio Artístico de los Conventos Masculinos Desamortizados en Sevilla Durante el Siglo XIX*, Sevilla.

Giese, Francine-Varela Braga, Ariane-Lahoz Kopsiske, Helena-Kaufmann, Katrin-Castro Royo, Laura-Keller, Sarah (2016). “Resplendence of al-Andalus: Exchange and Transfer Processes in Mudéjar and Neo-Moorish Architecture”, *Asiatische Studien*, 70/4, s.1307-1353.

- Grabar, Oleg (1990). "From Dome of Heaven to Pleasure Dome", *Journal of the Society of Architectural Historians*, 49/1, s.15-21.
- Hernández López, M. E. (2021). "Guadix y sus Mujeres: Promoción Femenina en la Arquitectura Religiosa de la Edad Moderna", *Archivo Teológico Granadino*, 84, s.7-42.
- Irving, Thomas B. (2002). "Kurtuba", *DÍA* 26, Ankara, s.451-453.
- Lombard, Maurice, (2009). *The Golden Age of Islam*, Princeton.
- López Guzmán, R.-Sorroche Cuerva, M. Á. (2010). "Rodrigo de Mendoza, Marques del Zenete: del castillo de La Calahorra al Albaicin", *El Arte Mudéjar La Estética Islámica en el Arte Cristiano*, Madrid, s.275-300.
- Marco Dorta, Enrique (1973). *Ars Hispaniae Historia Universal Del Arte Hispanico*, Vol-21 Arte En America y Filipinas, Madrid.
- Marinetti Sánchez, Purificación (2017). "Museo de la Alhambra. Origen y Evolución a lo Largo de la Historia", *Boletín del Museo Arqueológico Nacional*, 35, s.282-302.
- Mülayim, Selçuk (1996). "*Endülüs Sanatı*", *Endülüs 'ten İspanya 'ya*, Ankara, s.97-107.
- Nuere, Enrique (2017). "La Carpintería de Armar Española, Inicio de la Prefabricación en la Arquitectura", *Materia Arquitectura*, 15, Santiago, s.32-43.
- Nuere, Enrique (2020). *La Carpintería Que Me Atrapó Entre Sus Lazos*, Madrid.
- Özdemir, Mehmet (2017). *Endülüs*, İstanbul.
- Özdemir, Mehmet (2020). "Müdeccenler", *DÍA* 31, Ankara, s.463-465.
- Özkan Altınöz, Meltem (2013). *Idiosyncratic Narratives Mudejar Architecture and its Historiography in Spain*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Özkan Altınöz, Meltem (2022). "İspanya'da Mudéjar Mimarisinin Kimliği ve Üslup Özelliklerinin Değerlendirilmesi", *İTOBİAD*, 11/3, s.1651-1670.
- Pérez Vidal, Mercedes (2008). "Sancti Spiritus de Toro:Arquitectura y Patronazgo Femenino", *Liño Revista Anual de Historia del Arte*, 14, s.9-21.
- Perla de las Parras, Antonio (2020). "Historia De Una Bóveda Alboaire: la Capilla Funeraria de Gonzalo López de la Fuente en el Convento de la Concepción Francisca de Toledo y de Cómo Pasó a Llamarse de San Jerónimo", *Quintana*, 19, s.241-265.
- Repullés y Vargas, E. M. (1894). "El palacio de Torrijos" *Resumen de Arquitectura*, s.101-105.
- Ruggles, D. (2004). Fairchild "The Alcazar of Seville and Mudejar Architecture", *Gesta*, 43/2, s.87-98.
- Segura Ferrer, J. M.-Valero Segura, C. (2015). "La Armadura de la Capilla Mayor de la Iglesia de Santiago de Baza", *Cuadernos de arte de la Universidad de Granada*, 46, s.33-49.
- Serra Desfilis, Amadeo (2010). "An Embarrassing Legacy and a Booty of Luxury: Christian Attitudes Towards Islamic Art and Architecture in the Medieval Kingdom of Valencia", *Global Encounters, European Identities*, Pisa, s.109-123.

Şanal, Enes (2018). *Convivencia: Endülüs'te Bir Arada Yaşama Kültürü*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Şeyban, Lütfi (2013). "İspanya'da Endülüs-İslam Medeniyetinden Kalan İzler ve Eserler-I: Endülüs-İslam Sanatı ve Medeniyetinin Temel Nitelikleri", *JASSS*, 6/7, s.1005-1018.

Torres Balbas, Leopoldo (1973). *Ars Hispaniae Historia Universal Del Arte Hispanico*, Vol-4 Arte Almohade Arte Nazari Arte Mudejar, Madrid.

Valdés Fernández, Manuel (1986). "Estudio de los Ábsides Mudéjares de La Moraña", *Asturiensia Medievalia*, 5, s.135-154.

Yıldız, Fatma (2016a). *Sevilla'da Mudejar Şehirciliği 13.-15. Yüzyıllarda Hristiyan Şehirciliği Üzerindeki İslam Etkileri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Yıldız, Fatma (2016b). "“Mudejar” (Müdeccen) Kavramı Üzerine: Hristiyan Sanatında İslam Estetiği Tartışmaları", *JASSS*, 50, s.319-341.

Yıldız, Fatma (2018). *İşbiliye'den Mudejar Sevilla'ya Hristiyan Kentinde Endülüs İslam Estetiği*, Ankara.

Yıldız, Şevket (2008). *Kurtuba VIII-XIII Yüzyıllar*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.

Ziya Paşa (2012) *Endülüs Tarihi*, İstanbul.

Url-1 Gloria Aljazairi López, "Diseño, construcción y restauración de la armadura dodecágona de la iglesia de San Gil", <https://www.alhambra-patronato.es/piezas-del-museo-diseño-construcción-y-restauración-de-la-armadura-dodecagona-de-la-iglesia-de-san-gil> (27.10.2024)

Url-2 Alberto Barreto Arce, "La Cúpula de San Francisco de Lima", <https://www.albanecar.es/la-cupula-de-san-francisco-de-lima/> (24.10.2024)

Url-3 <http://cercadelapuertadetannhauser.blogspot.com/2013/06/armaduras-de-lazo-estructura-geometria.html> (12.11.2024)

Url-3 <https://www.ie.edu/school-architecture-design/news/ie-students-help-build-mudejar-wooden-dome-using-historic-joinery-techniques/> (3.10.2024)

